

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
Katedra právní teorie

LOGIKA PRO PRÁVNÍ PRAXI

Sborník z odborného semináře

Karin Brzobohatá (ed.)

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

vol. 537

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 537

LOGIKA PRO PRÁVNÍ PRAXI

Sborník z odborného semináře

Karin Brzobohatá (ed.)

Masarykova univerzita

Brno 2015

Recenzentka: JUDr. Katarzyna Žák Krzyžanková, Ph.D.

© 2015 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8083-6

OBSAH

Slovo organizátora.....	7
-------------------------	---

SEKCE I

Výuka logiky (metody) na vysokých školách právního zaměření

Logická štruktúra právnej normy.....	9
<i>František Gabér</i>	

SEKCE II

Aktuální otázky aplikace logiky v právní praxi. Různé

Logická struktura norem cenových rozhodnutí.....	26
<i>Antonín Špiruda</i>	

SEKCE III

Co nás zajímá

Implicitné a explicitné deontické modality	36
<i>Daniela Glavaničová</i>	

Argumentum a contrario v právní teorii a praxi.....	46
<i>Martin Hapla</i>	

Podněty z výuky Logiky pro právníky na Právnické fakultě MU v Brně.....	55
<i>Karin Brzobohatá</i>	

Slovo odborného moderátora akce

Neformální logika a právní argumentace	63
<i>Jan Štěpán</i>	

SLOVO ORGANIZÁTORA

Dne 19. září 2014 uspořádala Katedra právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně odborný seminář s názvem „**Logika pro právní praxi**“. K pořádání tohoto odborného semináře mne motivovaly aktuální otázky výuky logické problematiky v průběhu vysokoškolského studia (především studia oboru právo a právní věda). Výuka logické problematiky povinně volitelného předmětu Logika pro právníky je ve studijním plánu Právnické fakulty Masarykovy univerzity stále více propojena s aktuální aplikační problematikou. Vzhledem k tomu, že se významně mění obraz právní aplikace a nově je kladen významný důraz na individuální schopnost aplikujících právníků kvalitně argumentovat obhajované právní teze, jsou větší nároky na samostatnost budoucích právníků při práci s prameny práva. Obzvláště v době srůstání našeho práva s evropským právem se jedná o teoreticky i prakticky náročnou problematiku, která si zaslouží samostatné odborné akce.

Seminární jednání zahájilo úvodní slovo vedoucího Katedry právní teorie Masarykovy univerzity v Brně, profesora JUDr. PhDr. Miloše Večeři, CSc. Moderování této odborné akce bylo svěřeno přední osobnosti české logické vědy: profesorovi PhDr. RNDr. Janu Štěpánovi, CSc. (Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci).

Práce odborného semináře probíhala ve třech odborných sekcích:

- Sekce I.: *Výuka logiky (metody) na vysokých školách právního zaměření.*
- Sekce II.: *Aktuální otázky aplikace logiky v právní praxi. Různé.*
- Sekce III.: *Co nás zajímá.*

Pracovního jednání odborného semináře se zúčastnili vyučující a doktoři z hostitelské brněnské právnické fakulty, hosté z Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (Slovenská republika), z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci i z právní praxe. Aktivně se se svými příspěvky účastnili (v abecedním pořadí):

- JUDr. Karin BRZOBOHATÁ, Ph.D. (Katedra právní teorie, Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně)

- doc. PhDr. František GAHÉR, CSc. (Katedra logiky a metodologie vied. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika)
- Bc. Daniela GLAVANIČOVÁ. (Katedra logiky a metodologie vied. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika)
- Mgr. Martin HAPLA. (Katedra právní teorie. Interní doktorandské studium. Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně)
- JUDr. Tomáš SOBEK, Ph.D. (Katedra právní teorie. Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně)
- JUDr. Mgr. Antonín ŠPIRUDA, Ph.D. (Energetický regulační úřad, Jihlava)
- RNDr. Blažena ŠVANDOVÁ, Ph.D. (Bývalá vysokoškolská pedagogička Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně)

Jakkoliv se jednalo o akci spíše specifického odborného zaměření, přinesla pestré odborné podněty. A to jak teoretické a právně aplikační, tak i pedagogické a metodologické. Předkládaný sborník tak může posloužit jako doplňující studijní pomůcka pro studenty povinně volitelného předmětu Logika pro právníky, i jako zdroj podnětů pro vysokoškolské pedagogy a odborníky z praxe. Jako organizátorka odborného semináře děkuji všem aktivně zúčastněným za zájem o tuto akci a doufám, že tato akce úspěšně navázala na tradici konferencí „Právo a logika“, pořádaných v letech 2002 až 2008.

Karin Brzobohatá

SEKCE I

VÝUKA LOGIKY (METODY) NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH PRÁVNÍHO ZAMĚŘENÍ

LOGICKÁ ŠTRUKTÚRA PRÁVNEJ NORMY¹

František Gabér*

Abstrakt

Autor v štúdií skúma rôzne návrhy analýzy logickej štruktúry úplnej podmienkovej právnej normy. Identifikuje problémy, ktoré sú späté s tézou, že ide o štvordielnu dvoj normu. Upozorňuje na nejasnosť v chápaní pojmu *zložka normy*, ktorá môže viesť k rozličným odpovediam na otázku členitosti štruktúry právnej normy. Argumentuje, že zužovanie primárnej dispozície na prípad imperatívov môže byť inštruktívne, ale nie je zdôvodnené ako všeobecne platné. Prepojenie primárnej dispozície prvej elementárnej normy so sekundárnou hypotézou druhej elementárnej normy je v literatúre často označované ako *negovanie dispozície*. Autor dokazuje, že toto je chybný výklad a predkladá adekvátne chápanie tejto operácie ako (*ne*)*vykonanie* dispozície (transformácia od regulácií k deskripciám). Navrhuje, že presnejšie pochopenia štruktúry normy ako dvoch naväzujúcich procedúr vedie minimálne k jej šesťdielnosti, kde je explicitne zobrazené aj prepojenie prvej elementárnej normy s druhou elementárnou normou pomocou operácie (*ne*)*vykonania* primárnej dispozície. V závere autor naznačuje, že aj tento výsledok nie je konečný a analýza právnej normy môže viesť ešte hlbšie k oveľa jemnozrnnejšej štruktúre.

Kľúčové slová

Štruktúra právnej normy; štvordielna dvoj norma; zložka normy.

* Doc. PhDr. František GAHÉR, CSc. (Katedra logiky a metodologie vied. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika). Pozn.: Od března 2015 užívá titul řádného profesora.

¹ Táto práca bola podporená grantom VEGA 1/0221/14 Evidencia v sémantike.

1 Intuitívny pojem právnej normy

Uznávaná autorita československej (českej) právnej vedy prof. Viktor Knapp vo svojej učebnici *Teorie práva* (1995) o (úplnej) právnej norme hovorí, že je to:

„... najmenší (molekulárni) rozumná časť právneho rádu, ktorá sice má svoji vnútornú štruktúru a tým i svoje vlastné štruktúrálné časti... Ve svojej vnútorní štruktúre sa právna norma člení na podmínujúcu časť a časť podmienenou, resp. na hypotézu, dispozíciu a sankciu alebo na jednotlivé v ní obsažené normatívne modalít (příkazy, zákazy a dovolení).“²

Po tomto všeobecnom opise deskripciu právnej normy v časti *II. Štruktúra právnej normy* v oddieli *1. Skladebné prvky právnej normy* *Teorie práva* dopĺňa:

„1. 1. Právna norma ako molekulárna jednotka právneho rádu má sama svoju vnútornú, atomárnu štruktúru...“³

Následne reprodukuje tradičný výklad štruktúry právnej normy:

„Tradične sa za skladebné prvky právnej normy považujú *hypotéza*, tj. podmínujúca skutková časť, *dispozícia*, tj. normatívna časť, ktorá vyjadruje, čo má byť, nastane-li hypotéza, a *sankcia*, tj. ďalšia normatívna časť, ktorá vyjadruje, čo má byť, nastane-li hypotéza a nebude-li splnená dispozícia.“⁴

2 Trojdielna štruktúra právnej normy

Knapp vzápätí kritizuje toto trojčlenné chápanie štruktúry právnej normy:

„Toto tradičné a houževnatě přetrvávající učení o trojdílnosti právnej normy (jestliže *b*, pak *d*, jinak *s*) je ovšem velmi nepřesné a logicky neudržitelné. Je však z pedagogického hlediska velmi instruktivní, takže po upozornění na to, v čem je jeho nepřesnost, je použijeme i zde.“⁵

Je prekvapujúce, že aj v niektorých novších učebniciach teórie práva⁶ sa táto trojdielna štruktúra právnej normy nijako nespochybňuje alebo sa jej

² KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1. S. 148.

³ Tamtiež. S. 153.

⁴ Tamtiež. S. 155.

⁵ Tamtiež. S. 155.

⁶ BRÖSTL, Alexander a kol. *Teoría práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 199 s., ISBN 9788073804251. S. 70; OSINA, Petr. *Teorie práva*. Praha: Leges, 2013, 240 s. ISBN 978-80-87576-65-6. S. 56.

dáva prednosť pred dvojdielnou,⁷ prípadne sa uvádza s komentárom, že ide o prehľadné, hoci zjednodušené a logicky nepresné zobrazenie.⁸

3 Štvordielna štruktúra právnej normy, resp. dvojnormy

Knapp vysvetľuje, v čom je chybné trojdielne chápanie právnej normy. Identifikuje viaceré nepresnosti v tomto výklade. Prvá nepresnosť sa týka jeho trojdielnosti – právna norma je podľa neho v skutočnosti štvordielna:

„Nepresnosť trojdílného pojetí právni normy je niekoľikrát:

- predne spočíva v tom, že nejde o trojdílnosť právni normy, ale o jej **štyrdílnosť**:
jestliže *b*, pak *d*,
jestliže *b* a *-d*, pak *s*.

Prvek *d* tu totiž vystupuje dvakrát, jednou pozitívne a jednou jako negace *a*, což je neméně důležité, jednou jako normativní věta /*má být d*/ a podruhé jako výrok /*d* nastalo/;⁹

Druhú nepresnosť vidí v zmiešavaní vlastnej normy ako normatívnej časti podmienkovej normy s celou podmienkovou normou, ktorej antecedent je skutkovou podmienkou právnej regulácie:

„...[nepresnosť] dále spočívá v tom, že normativní /tj. právni normou/ je v každém řádku jen konsekvent: „*má být d*“ resp. „*má být s*“, antecedent není právni norma, ale skutková podmínka právni normy;¹⁰

Tretiu nepresnosť nachádza v tom, že v skutočnosti ide o **normy dve**, nie jednu:

„... další nepřesnost spočívá konečně v tom, že ve výše uvedené dvouřádkové strukture právni normy ve skutečnosti nejde o právni normu jednu, ale o právni normy dvě, z nichž v druhé je negace *d* hypotézou a *s* dispozicí.

⁷ MATUZOV, N. I., MAL'KOV, A. V.: *Teorija gosudarstva i prava*. Moskva: Jurist', 2005, 541 s. ISBN 5-7975-0778-1. S. 283.

⁸ HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Právni teorie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 440 s. ISBN 978-80-7380-458-9. S. 146.

⁹ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1. S. 155.

¹⁰ Tamtiež.

Demonstrovaná dvouřádková čtyřčlenní norma tvaru

$$d \rightarrow Md$$

$$b \& -d \rightarrow Ms$$

se nazývá *normou úplnou* nebo *normou podmíněnou perfektní*.¹¹

4 Problémy

Ponajprv poznamenajme, že pozorný čitateľ zrejme zbadá preklep či tlačiarensku chybu – miesto $d \rightarrow Md$ má byť $h \rightarrow Md$ - v úlohe antecedentu má byť hypotéza, nie dispozícia normy. To len pre správne chápanie, aby nevznikli zbytočné nedorozumenia.

Vážnejším problémom je otázka povahy vzťahu **celku a časti** spolu s dvoma základnými a zjavne odlišnými významami výrazu *norma*: jedným významom výrazu norma je štruktúrovaná entita (vyjadrená podmienkovým súvetím – úplná perfektná), druhým významom je norma ako **regulatívna časť** štruktúrovanej normy (norma2 je vlastná časť normy1). Samozrejme, ak by sme vedeli vždy jednoznačne identifikovať význam výrazu *norma*, tak by nebol s týmto problém.

Pri opise identifikácie perfektnej normy podľa tvaru normy však nie je zjavné, či ide o syntaktickú stránku – vetnú štruktúru, o čom by hovorilo spojenie „dvořiadková“ – alebo o sémantickú štruktúru – štruktúru významu zloženého súvetia.

Otáznou aj pri syntaktickom aj pri sémantickom rozlišovacom kritériu je štvordielnosť normy. Na prvý pohľad nie je celkom zjavné, čo sa myslí prvkom či časťou normy, resp. dvojnomy. Predpokladajme, že perfektná právna norma je naozaj štvordielna. Jej časti (prvky) sú štyri len vtedy, keď pôjde o členenie podľa kategórií **podmieňujúce časti** (primárna a sekundárna hypotéza) a **podmienené časti** (primárna a sekundárna dispozícia). V takom prípade máme naozaj dve podmieňujúce časti (b ; $b \& -d$) a dve podmienené časti (Md ; Ms).

To však nie je v súlade s Knappovým označením d ako prvku normy, pretože ten nie je ani v jednom prípade rozkladu na štyri časti skutočným prvkom: nie je ani jednou z podmieňujúcich či podmienených častí, ale časťou ich častí.

¹¹ Tamtiež.

5 Päťdielna štruktúra právnej normy?

Na druhej strane, ak by sme prijali za správne označenie d ako prvku normy, tak za prvky normy by sme mali považovať tie jej časti, ktoré sú výskytmi atomárneho významu **samostatnej vety** v celkovom zloženom význame normy. V takomto prípade je častí normy prinajmenej **päť**:

1. b (prvý výskyt)
2. Md
3. b (druhý výskyt)
4. $-d$
5. M_s

6 Zložkou normy je s alebo M_s ?

Knapp bez upozornenia, ale úplne správne v pôvodne analyzovanej štruktúre perfektnej normy nahradil zložku s , ktorá zastupovala sankciu, zložkou M_s , aby explicitne upozornil, že sankcia je právnou reguláciou – má normatívnu povahu a nie je zložkou perfektnej normy typu skutkovej podstaty (empirickou propozíciou). Tento fakt unikol napríklad Krošlákovi.¹² Samozrejme, pôvodné označenie nenormatívnej časti sankcie ako s je klamlivé. Rozlišovanie medzi nenormatívnou zložkou sankcie s a samou sankciou M_s je problematické, ale ak by bolo akceptované, tak by nás nútilo dôsledne rozlišovať aj medzi zložkou d a Md v štruktúre perfektnej normy. Takýto rozklad právnej normy na časti predpokladá rozlíšenie právnych regulácií Md , resp. M_s od faktov: v právnej regulácii je deontická modalita (vetný operátor $-M$) spojená s tzv. *koreňom* normy (d , resp. s), ktorý je vyjadrovaný oznamovacou vetou a je želaným faktom.

Ak by sme k tomu pridružili aj logický rozdiel medzi zložkou d a *negáciou* d ($-d$), tak dostaneme ešte bohatšiu štruktúru perfektnej normy.

7 Sedemdielna štruktúra právnej normy?

Pri analýze štruktúry abstraktných komplexov, akými sú významy viet alebo výpočty (propozičné konštrukcie), sa za samostatnú zložku považuje

¹² KROŠLÁK, Daniel. *K teórii štruktúrovania právnych noriem* (pokus o logicko-sémantickú analýzu v evolučnej perspektíve). Právnik, 2009, roč. 148, č. 4. ISSN 0231-6625. S. 373.

aj opakovaný výskyt niektorej zo zložiek. Napríklad z funkcie zachytenej schémou

$$(SchV) \quad x.(y+x) = f(x,y)$$

dostaneme pre argumenty (2,3) výpočet

$$(V) \quad 2.(3+2) = 10,$$

ktorého zložkami sú čísla 2, 3, 2, 10 a operácie násobenia, sčítavania a totožnosti. Na rozdiel od časopriestorových agregátov, kde jedna a tá istá časť nemôže mať viac výskytov, v abstraktných stavbách sa môže jedna a tá istá entita (napr. číslo, funkcia, operácia) vyskytovať viackrát a všetky musíme evidovať, ak máme adekvátne zachytiť štruktúru tohto komplexu. Číslo 2 sa vyskytuje vo výpočte (V) dvakrát, rovnako, ako sa dvakrát vyskytuje premenná x v schéme výpočtu (SchV).

Právnu normu môžeme považovať za význam zloženého súvetia (dvoch zložených súvetí), a teda za abstraktný komplex svojho druhu. Jeho analýza nás vedie k novému záveru. Keďže pôvodne časti 2., 4. a 5. normy majú ešte vnútornú štruktúru a výrazy b , d , s plnia podobnú úlohu ako premenné v schéme výpočtu, úplne presný počet častí (prvkov) perfektnej normy bez výrokových operácií by bol **sedem**:

1. b (prvý výskyt)
2. Md
3. d (prvý výskyt)
4. b (druhý výskyt)
5. d (druhý výskyt)
6. Ms
7. s

8 Opäť päťdielna štruktúra právnej normy?

Niekoľko by však mohol namietať, že ani zložka d v prvom výskyte, ani zložka s nevystupujú samostatne a sú vždy v dosahu deontického operátora, ktorý vyjadruje typ právnej regulácie (príkaz, zákaz, dovolenie). Preto by sa nemali považovať za samostatné zložky štruktúry perfektnej právnej normy. Dôsledkom tohto chápania by bolo, že samostatných zložiek je päť. Aby sme sa mohli rozhodnúť, ktorú analýzu právnej normy prijmeme bez

väčších výhrad, mali by sme sa opierať o presvedčivú a všeobecnejšie akceptovanú sémantiku, ktorá by dávala jednoznačný podklad pre takéto rozhodnutie.¹³ Zatiaľ túto otázku necháme otvorenú. Predtým, ako sa k nej vrátíme, musíme vyriešiť ešte dva problémy. Prvým problémom je otázka, či dispozícia má vždy povahu príkazu a druhým problémom je, či v štruktúre normy naozaj vystupuje zložka *-d* – negácia dispozície.

9 Je dispozícia právnej normy vždy príkazom?

Profesor Knapp vo svojom výklade štruktúry právnej normy predpokladá, že dispozícia má formu príkazu a o dispozíciu vo forme zákazu či dovolenia nehovorí nič. Máme dve možnosti. Buď sa prikloníme k téze, že dispozícia má vždy formu príkazu, a nebudeme si všimáť iné potenciálne formy dispozície (zákazy a dovolenia), alebo aj tieto iné formy dispozície budeme zvažovať.

Pre prvý prístup hrozí, že naša analýza nebude všeobecná a bude sa týkať len príkazových právnych noriem. Takéto zúženie však nie je ľahké zdôvodniť – veď právnymi reguláciami nie sú iba príkazy, ale aj zákazy a dovolenia, hoci o dovoľeniach sa hovorí ako o nepravých reguláciách, pretože ich nesplnením nevzniká dôvod na nejakú sankciu. Napokon aj sám Knapp aj predtým aj neskôr hovorí aj o zákazoch aj o dovoľeniach. Prečo tak zdôrazňoval príkaz v úlohe primárnej dispozície, je nezodpovedaná otázka. Môžeme zdôrazňovanie príkazu v úlohe dispozície považovať len za pedagogicky inštruktívny postup alebo hádam Knapp považoval normu s príkazovou dispozíciou za akúsi **vzorovú**, ideálnu – veď jej výskytu prisudzuje vzácnosť:

„Ve skutečnosti se tato norma nebo dvojnорма, v této své tradiční podobě vyskytuje velmi vzácně, a to v právu soukromém.“¹⁴

Tu možno ešte intervenuje idea úplnosti kompaktného textu vzorovej právnej normy, keď napríklad hypotéza má obsahovať úplnú iniciačnú podmienku, nielen jej niektoré časti či dôsledky. Väčšina noriem je textovo roztrúsená nielen z hľadiska hypotézy, ale predovšetkým (súkromnoprávne) sankcie sú sústredené v ustanoveniach o zodpovednosti či neplatnosti právneho úkonu.

¹³ O tomto probléme pozri SVOBODA, Vladimír. *Logika pro Pány, Otroky a Kibice* (Filosofický průvodce světem deontické logiky). Praha: Filosofia – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2013, 322 s. ISBN 978-80-7007-396-4. S. 58-64.

¹⁴ Tamtiež.

Gerloch najprv podobne ako Knapp hovorí pri štruktúre právnej normy len o povinnosti, stanovenej v dispozícii¹⁵, ale vzápätí hovorí o dispozícii, v ktorej sú „jednotlivé žiadoucí modality chování, tj. z hlediska normotvůrce příkaz, zákaz, dovolení určitého chování a z hlediska adresáta oprávnění a povinnost.“¹⁶

Napokon o zákazoch a dovoľeniach v dispozíciách noriem (okrem príkazov) bez pochybností hovoria aj iní - napríklad Večeřa¹⁷, Čapek¹⁸, Osina.¹⁹ Druhou cestou je teda zakomponovanie aj ostatných druhov regulácií ako druhov dispozície, čím dosiahneme všeobecnosť, ale novou otázkou (O), ktorá týmto pred nami vznikne, bude nájsť vysvetlenie, čo sa myslí sankciou v prípade nevykonania dovoľenia ako dispozície. Procházka pre prípad oprávnenia ako dispozície zdôrazňuje, že mu „zodpovedá povinnosť iných subjektov rešpektovať jeho výkon, takže v prípade, ak primárnu dispozíciu tvorí oprávnenie, sekundárnu hypotézu tvorí zmarenie alebo nerešpektovanie tohto oprávnenia“.²⁰ Zabúda však na situáciu, keď adresát dovoľenia sám toto oprávnenie nevyužije. Ako správne poznamenáva napríklad Ottová, zo strany adresáta dovoľenie nie je možné porušiť.²¹ V takom prípade sekundárnou dispozíciou nemôže byť sankcia.

15 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 312 s. ISBN 978-80-7380-233-2. S. 36.

Keď uvádza štruktúru právnej normy, hovorí o tradičnej trichotomickej štruktúre a to, že „má podobu podmínenej vety (implikace): **jestliže** je p (hypotéza), **pak** nastáva q (dispozice), **není-li** q, nastupuje r (**jinak** r – sankce). Logickou strukturou právní normy lze tedy znázornit symbolicky takto: $p \rightarrow q \rightarrow r$.“ Len veľmi ťažko sa dá konzistentne tomuto rozumieť. Najprv ako podobu trojčlennej normy uvádza štvorčlennú schému vety, vzápätí už ako trojčlennú schému, ale len s opakovaným implikatívnym spojením bez spojky jinak.

16 Tamtiež, s. 37

17 VEČEŘA, Miloš a kol. *Teoría práva*. 4. Bratislava: Vyd. Eurokódex, 2011, 352 s. ISBN 978-80-89447-40-4. S. 40.

18 VEVERKA, Vladimír, BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. Praha: CODEX, 1996, 319 s. ISBN 808596306X. S. 68.

19 OSINA, Petr. *Teorie práva*. Praha: Leges, 2013, 240 s. ISBN 978-80-87576-65-6. S. 59.

20 PROCHÁZKA, Radoslav, KÁČER, Marek. *Teoría práva*. Bratislava: C.H. Beck. 2013, 294 s. ISBN 9788089603145. S. 211.

21 OTTOVÁ, Eva. *Teoría práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Bratislava: Heurčka, 2010, 323 s. ISBN 9788089122592. S. 216.

Z vyššie uvedených dôvodov sa vyberieme touto druhou cestou.²² Vysvetlenie problému (O) spočíva v použití všeobecnejšieho pojmu dispozície a v systematickom rozlišovaní primárnej a sekundárnej dispozície. Sankcia je takto len jedným z druhov dispozície, najčastejšie druhom sekundárnej dispozície. Sankcia je typickou **sekundárnou reguláciou**, ktorá má nastať po nesplnení určitého druhu **primárnej regulácie** (príkazu alebo zákazu) a má vždy tvar zákazu alebo príkazu, ale nie tvar dovolenia. Adresát príkazovej primárnej regulácie sa stáva recipientom sankcie ako sekundárnej regulácie a jej adresátom býva orgán štátnej moci a pod. Pojmy primárnej a sekundárnej hypotézy, resp. primárnej a sekundárnej dispozície sú v teórii práva už bežné.²³

10 Je časťou sekundárnej hypotézy negácia primárnej dispozície?

Nejasnosťou, ktorú sme ešte neprebrali, je otázka povahy časti sekundárnej dispozície. Všeobecne sa uznáva, že úplná právna norma sa dá rozložiť na dve čiastkové normy, ktoré na seba nadväzujú: dispozícia z prvej normy po negovaní plní úlohu zložky hypotézy v druhej norme.²⁴ Táto nespochybnovaná idea sa po podrobnejšom preskúmaní stáva neudržateľná.

²² GAHÉR, František. Aká logika by sa mohla požívať v práve? *Organon F* (suppl.), roč. 21 (2014), č. 1. S. 20-41.

²³ Napr.: PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Učebné texty právnickej fakulty UK Bratislava, 2001, 174 s. ISBN 80-7160-146-2, S. 223; OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Bratislava: Heuréka, 2010, 323 s. ISBN 9788089122592. S. 217; PROCHÁZKA, Radoslav, KÁČER, Marek. *Teória práva*. Bratislava: C.H.Beck. 2013, 294 s. ISBN 9788089603145. S. 211.

²⁴ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1. S. 155; PRUSÁK: „K prepojeniu dvojice právnych noriem dochádza v dôsledku negácie primárnej povinnosti. Ak je primárna povinnosť negovaná, vytvára sa nová podmienka, ktorá vytvára vznik sekundárnej povinnosti... Hypotéza „druhej“ právnej normy... je negácia primárnej dispozície a nazýva sa sekundárnou hypotézou.“ PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Učebné texty právnickej fakulty UK Bratislava, 2001, 174 s. ISBN 80-7160-146-2. S. 223; „Vzťah sekundárnej hypotézy, ktorá je negáciou primárnej dispozície, môžeme jednoducho vyjadriť takto: „za podmienky „non b“ má byť“ „c“. PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Učebné texty právnickej fakulty UK Bratislava, 2001, 174 s. ISBN 80-7160-146-2. S. 224.

OTTOVÁ: „Sekundárna hypotéza vzniká negáciou primárnej dispozície...“; „Ako už vieme, sekundárna hypotéza je negáciou primárnej dispozície.“ OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Bratislava: Heuréka. 2010, 323 s. ISBN 9788089122592. S. 218.

Ak primárnou dispozíciou normy je príkaz (*má byť d*), tak v druhej čiastkovej norme má byť ako zložka sekundárnej hypotézy negácia príkazu, t. j. *dovolenie opaku d*? Napríklad ak pôvodnou dispozíciou bol príkaz *Má zaplatiť primeranú cenu*, tak v sekundárnej hypotéze by malo byť *Nie je pravda, že má zaplatiť primeranú cenu* či v rovnakom význame *Je dovoľené nezaplatiť primeranú cenu*. Je zjavné, že to nebolo zamýšľané.

Ak by primárnou dispozíciou bol zákaz (*nesmie byť d*), tak by v druhej čiastkovej norme mala byť ako zložka sekundárnej hypotézy negácia zákazu, t. j. *dovolenie d*?

Napokon, ak by primárnou dispozíciou bolo dovoľenie (*smie byť d*), tak by v druhej čiastkovej norme mala byť ako zložka sekundárnej hypotézy negácia dovoľenia, t. j. *zákaz d*?

Je nepochybné, že všetky takéto spojené dvoj normy by pôsobili absurdne a v úlohe sekundárnej hypotézy by vystupovali právne regulácie, nie fakty. Právna prax však jasne dosvedčuje, že žiadne absurdity tohto typu nie sú evidované. Kde je chyba?

Vysvetlenie problému by malo byť jednoduché, keďže praktickí právnici ho ani nezaznamenali. Chybu nám pomáha odhaliť aj pozornejšie sledovanie gramatického času, opis toho, čo sa myslí *negovaním primárnej dispozície* a uvedomenie si skutočnosti, že pravou hypotézou normy je vždy fakt, nie vlastná právna regulácia, ani jej negácia.

Ako modelový príklad si vezmeme parafrázu ustanovenia z Občianskeho zákonníka:

(1) **Ak** sa dlžník dozvie o skutočnosti, ktorá robí plnenie nemožným, **tak** je povinný oznámiť to bez zbytočného odkladu veriteľovi, **inak** zodpovedá za škodu, ktorá vznikne veriteľovi tým, že nebol včas o nemožnosti upovedomený.²⁵

Po úplnom rozvinutí dostávame formuláciu bez skracujúceho *inak*:

(1*) *Ak sa dlžník dozvie o skutočnosti, ktorá robí plnenie nemožným, je povinný oznámiť to bez zbytočného odkladu veriteľovi. Ak sa dlžník dozvie o skutočnosti, ktorá robí plnenie nemožným a neoznámi to bez zbytočného odkladu veriteľovi, tak zodpovedá za škodu, ktorá vznikne veriteľovi tým, že nebol včas o nemožnosti upovedomený.*

²⁵ § 577 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

Budúci čas celej normy však neodhaľuje časovú následnosť jej krokov ako krokov procedúry. Ak gramaticky zdôrazníme, že pri aplikácii každej podmienkovej normy musí byť aktivizačná podmienka vyhodnotená ako splnená, získame nové, presnejšie znenie:

(1**) *Ak sa dlžník dozvedel o skutočnosti, ktorá robí plnenie nemožným, je povinný oznámiť to bez zbytočného odkladu veriteľovi. Ak sa dlžník dozvedel o skutočnosti, ktorá robí plnenie nemožným a neoznámil to bez zbytočného odkladu veriteľovi, tak zodpovedá za škodu, ktorá vznikne veriteľovi tým, že nebol včas o nemožnosti upovedomený.*

Je zrejmé, že ona negácia sa netýka priamo primárnej dispozície, ale jej **vykonania**. Opisné vyjadrenia štruktúry právnej normy tomu zodpovedajú²⁶ a právnici na základe intuície či rutiny tomu bezproblémovo rozumujú, ale v príručkách logiky pre právnikov to nie je dostatočne reflektované alebo jednoznačne zachytené²⁷.

11 Most medzi právnou reguláciou a iniciačnou podmienkou sekundárnej dispozície

Jednosmerným mostom medzi právnou reguláciou a významom výroku (propozíciou či presnejšie propozičnou konštrukciou) bude **vykonanie** právnej regulácie (*execution*), resp. **nevykonanie** právnej regulácie. Pre vyhodnotenie vykonania právnej normy je rozhodujúce **zistenie**, či po nastaní iniciačnej podmienky normy bola v primeranej lehote a správnym adresátom (aktérom, agentom) **vykonaná primárna dispozícia normy** alebo inak

²⁶ VEVERKA, Vladimír, BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. Praha: CODEX, 1996, 319 s. ISBN 808596306X. S. 67 hovoria o „nesplnení povinnosti, vyplývajúcej z dispozície“; PROCHÁZKA, Radoslav, KÁČER, Marek. *Teória práva*. Bratislava: C.H. Beck. 2013, 294 s. ISBN 9788089603145. S. 211 hovoria o *nedodržaní* pravidiel v dispozícii, ale poloformálne celú štruktúru normy opisujú ako: „Ak P, tak Q a ak napriek P *non-Q*, tak S“. Podobne OTTOVÁ: „...*ak je a (hypotéza), tak má byť – musí, smie, môže byť b (dispozícia), ak nie je b (non b), nastupuje sankcia*“. OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Heuréka, 2010, 323 s. ISBN 9788089122592. S. 217; Ottová pozabudla na konštatovanie platnosti hypotézy a ako zložky sekundárnej hypotézy.

²⁷ Tento zásadný rozdiel si nevšimli napr. KNAPP, Viktor, GERLOCH, Aleš. *Logika v právnym myslení*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, 230 s. ISBN 80-86432-02-5. S. 130; GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 308 s. ISBN 978-80-7380-233-2. S. 36, a nie je zrejmé, že by ho systémovo reflektoval ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a právo*. 3. vydání. Plzeň: C.H. Beck, 2011, 175 s. ISBN 978-80-7400-373-8. S. 112.

povedané, či nastal stanoveným spôsobom želaný stav vecí, opísaný v právnej regulácii. Až potom, keď nebola stanoveným spôsobom vykonaná príkazová alebo zákazová dispozícia, nastupuje sankcia – sekundárna dispozícia. Túto cestu zvažovali mnohí.

Napríklad Frey²⁸ používa spojenie výpoveď o splnení (*Erfüllungsaussage*) pre paralelnú vetu, ktorá indikuje, že príkaz je splnený alebo porušený. Podobne Rescher²⁹ takúto vetu nazýva *veta o vykonaní príkazu* (*command termination sentence*), Keene³⁰ to nazýva *aktualizácia príkazu* (*actualization*). Geach³¹ tvrdí, že pre každý príkaz existuje tvrdenie v budúcom čase, pre ktoré to, že sa stane pravdivým, je totožné so splnením príkazu. Weinberger³² formuluje ideu, ktorú Hansen zovšeobecňuje na tzv. Weinbergerov princíp, podľa ktorého každému príkazu korešponduje deskriptívna veta, ktorá je pravdivá, keď je príkaz splnený a nepravdivá, keď je nesplnený (porušený).

Označme funkciu vykonania (*execution*) primárnej právnej regulácie dispozície D ako **Exe(D)**. Označením $\wedge \neg \text{Exe}(D)$ vyjadrujeme empiricky zistiteľný stav vecí (propozíciu), že nebola vykonaná, splnená či využitá právna regulácia – primárna dispozícia D. Práve táto proposícia sa nazýva aj **sekundárnou hypotézou** a ňou implikovaná sankcia sa potom nazýva **sekundárna dispozícia**. Rozvinutý tvar dvojnormy môžeme potom zachytiť nasledovne:

$$(2) \quad (H \rightarrow D); (H \wedge \neg \text{Exe}(D)) \rightarrow S.$$

12 Minimálna štruktúra úplnej právnej normy je šesťčlenná

Samozrejme sankcia je len prípadom sekundárnej (ternárnej atď.) právnej regulácie a všeobecnejším označením by bolo *sekundárna dispozícia*. Ak však použijeme symboliku, v ktorej typovo odlíšime fakty od právnych regulácií (latinské písmená budú označovať proposície (fakty); veľké grécke písmená

28 FREY, Gerhard. Idee einer Wissenschaftslogik. Grundzüge einer Logik imperativer Sätze. *Philosophia Naturalis*. 4, 1957. S. 440.

29 RESCHER, Nicholas. *The Logic of Commands*, London: Routledge & Kegan Paul. 1966. S. 52.

30 KEENE, Geoffrey B. Can Commands Have Logical Consequence? *American Philosophical Quarterly*, 1966, 3. S. 60.

31 GEACH, P. T. Imperative and Deontic Logic. *Analysis*. Oxford, vol. 18, 1958, no. 3. S. 51.

32 WEINBERGER, Ota. *Alternative Action Theory* (Simultaneously a Critique of Georg Henrik von Wright's Practical Philosophy). Dordrecht: Springer Science & Business Media, 1998. S. 69.

budú označovať právne regulácie a vykonanie právnej regulácie Φ , ktoré je faktom, označíme ako $\text{Exe}(\Phi)$, dolnými číselnými indexami vyznačíme primárnosť, resp. sekundárnosť a radovými číslovkami zachytíme aj postupnosť krokov právnej dvoj normy ako procedúry, dvoj norma bude mať tvar päťčlennej procedúry, ktorej jeden člen je zložený (podprocedúra $\text{Exe}(\Phi)$), čiže pôjde o šesťčlennú logickú štruktúru, pričom nepočítame výrokovú-logické spojky:

$$(3) \quad 1. H_1 \rightarrow \Phi_1; \quad 2. (H_1 \wedge \neg \text{Exe}(\Phi_1))_2 \rightarrow \Phi_2.$$

Ako sme idexáciou už naznačili, zložený antecedent druhej normy môžeme ako celok považovať za sekundárnu hypotézu, čím dostávame tak často uvádzanú štvorčlennú štruktúru právnej normy (dvoj normy) ako jej minimálnu štruktúru:

$$(3^*) \quad 1. H_1 \rightarrow \Phi_1; \quad 2. H_2 \rightarrow \Phi_2.$$

V takomto zobrazení sa však stratí zachytenie previazanosti druhej elementárnej normy s prvou a symbolické vyjadrenie súdržnosti dvoj normy. Aj z tohto dôvodu je hovorenie minimálne o šesťčlennej logickej štruktúre adekvátnejšie ako o štvorčlennej. Pravidlo previazanosti prvej a druhej elementárnej normy kreovaním sekundárnej hypotézy:

$$(4) \quad H_2: (H_1, \Phi_1) \sim > (H_1 \wedge \neg \text{Exe}(\Phi_1))$$

nielen zabezpečuje súdržnosť celkovej normy, ale aj tvorí akýsi rekurzívny návod na všeobecnú možnosť tvorby ďalej nadväzujúcich noriem s terciárnymi, kvarciárnymi, atď. hypotézami a dispozíciami.

13 Od deskripcií k preskripciám a deväťdielna štruktúra právnej normy

Pri takejto analýze štruktúry perfektnej právnej normy sme upustili od rozkladu právnych regulácií na časť, ktorá vyjadruje typ právnej regulácie (deontický operátor) a na opisnú časť (tzv. propozičný koreň normy), ako to napríklad robil Knapp. Ak by bol tento rozklad sémanticky dostatočne zdôvodnený, viedlo by to k ešte jemnejšej analýze normy a umožňovalo by to zachytiť nielen transformáciu od právnych regulácií k faktom (operácia *vykonania* právnej regulácie), aj transformáciu **od faktov k právnym reguláciám** (operácia *aplikácie deontického operátora* na deskriptívnu propozíciu).

Ak označíme propozície, vyjadrené deskriptívnymi vetami, veľkými latin-skými písmenami A , B , C a aplikáciu deontického operátora na propozíciu A ako $Deon\{A\}$, tak získame ešte jemnejšiu štruktúru: v päťčlennej logickej štruktúre právnej normy ako procedúry budú tri jej zložky zloženými podprocedúrami, z toho jedna podprocedúra bude trojčlenná ($Exe(Deon\{B\})$):

$$(5) \quad 1. A \rightarrow Deon\{B\}; \quad 2.(A \wedge \neg Exe(Deon\{B\})) \rightarrow Deon\{C\},$$

takže môžeme hovoriť o **deväťdielnej** štruktúre právnej normy (bez propozičných spojok). Hypotéza A i korene právnych regulácia B a C môžu byť zloženými, komplexnými propozíciami, takže štruktúra právnej normy môže byť ešte bohatšia. Napokon, ak by sme sa ponorili do štruktúry jednotlivých elementárnych propozícií, tak by sme dostali oveľa jemnejšiu štruktúru, v ktorej by vystúpili do popredia tie prvky právnych noriem, ktoré sa v teórii práva zvyknú nazývať *subjekt*, *objekt*, *predmet*, *obsah* a pod. Táto rovina štruktúry už prekračuje zamýšľanú „hĺbku ponoru“ nášho skúmania a presnejšie zobrazenie štruktúry právnej normy na tejto úrovni prekračuje možnosti tejto štúdie.

14 Poznámka o „právnej logike“

O adekvátnom spôsobe zachytenia preskripcií a všeobecne deontických modalít sa vedú siahodlhé diskusie.³³ Mnohí bádatelia pochybujú o tom, že transformácia od faktov k príkazom, zákazom či dovoľeniam má povahu číro logickej operácie, a preto odmietajú potrebu špeciálnej právnej logiky.³⁴ Deontické operátory podľa nich vyjadrujú **pragmatický postoj** k stavom vecí (postupnosti udalostí). To sa samozrejme nevyklučuje s faktom, že medzi rozličnými pragmatickými postojmi existujú logické vzťahy a jedny sa dajú definovať pomocou druhých (a logických spojok). Niektorí sponchybnujú možnosť logiky imperatívov a riešenie hľadajú v deskriptívne interpretovanej deontickej logiky v zmysle Dubislavovho paralelizmu, ktorá vie

³³ Pozri SVOBODA, Vladimír. *Logika pro Právní, Otázky a Kibice* (Filosofický průvodce světem deontické logiky). Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2013, 322 S. ISBN 978-80-7007-396-4.

³⁴ FITCH, F. On Kinds of Utterance. In: Kurtz, P.: *Language and Human Nature*, St. Louis: 1971. S. 40; TICHÝ, Pavel: Questions, Answer, and Logic. In: *American Philosophical Quarterly*, Vol. 15 (1978), No. 4. S. 275.

zdôvodniť usudzovanie s imperatívmi.³⁵ Pri skúmaní tohto problému sa otvára celý rad sémantických problémov, ktorých uspokojivé riešenie zatiaľ nebolo predložené.

15 Záver

Logicko-sémantická analýza logickej štruktúry úplnej (perfektnej) podmienkovej právnej normy vedie k záveru, že presnejšie neskreslené pochopenia jej štruktúry ako dvoj normy zachytáva jej **minimálne šesťčlenná štruktúra**, kde je explicitne zobrazené aj prepojenie prvej elementárnej normy s druhou elementárnou normou pomocou operácie (*ne*)*vykonania* primárnej dispozície. Toto premostenie od primárnej právnej regulácie k deskriptívnej zložke sekundárnej hypotézy je v štvorčlennej štruktúre, ktorá sa v učebniciach teórie práva predkladá ako správnejšia oproti trojčlennej, zakryté. V literatúre sa často chybne označuje operácia (*ne*)*vykonania* primárnej dispozície ako jej negácia. V našej analýze je sankcia normy len špeciálnym prípadom sekundárnej dispozície normy. Jemnejšia analýza, ktorá rozlišuje operáciu *aplikácie deontického operátora* a *propozíciu* (tzv. koreň) ako argument tohto operátora, vedie k **deväťčlennej** logickej štruktúre úplnej (perfektnej) podmienkovej právnej normy. V takejto štruktúre je zachytené aj diskutované premostenie od faktov k právnym reguláciám.

Použitá literatúra:

- BRÖSTL, Alexander a kol. *Teória práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 199 s. ISBN 978-80-7380-425-1.
- FITCH, F. On Kinds of Utterance. In: Kurtz, P.: *Language and Human Nature*, St. Louis: 1971. 251 s.
- GAHÉR, František. Aká logika by sa mohla požívať v práve? *Organon F* (suppl.), roč. 21 (2014), č. 1, S. 20-41.
- GEACH, Peter T. Imperative and Deontic Logic. *Analysis*. Oxford, vol. 18, no. 3, S. 49-56.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 308 s. ISBN 978-80-7380-233-2.

³⁵ HANSEN, Jens. *Is there a Logic of Imperatives?* [cit. 2. 4. 2015]. Dostupné z: <http://icr.uni.lu/leonvandertorre/papers/essli08.pdf>.

- FREY, Gerhard. Idee einer Wissenschaftlogik. Grundzüge einer Logik imperativer Sätze. *Philosophia Naturalis*. 4, 1957, S. 434-491.
- HANSEN, Jens. *Is there a Logic of Imperatives?* [cit. 2. 4. 2015]. Dostupné z: <http://icr.uni.lu/leonvandortorre/papers/esslii08.pdf>
- HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Právní teorie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 439 s. ISBN 978-80-7378-458-9.
- KEENE, Geoffrey B. Can Commands Have Logical Consequence? *American Philosophical Quarterly*, 1966, 3, 57-63.
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
- KNAPP, Viktor, GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, 230 s. ISBN 80-86432-02-5.
- KNAPP, Viktor, HOLLÄNDER, Pavol a kol. *Právne myslenie a logika*. Bratislava: Obzor, 1989, 352 s. ISBN 80-215-0007-7.
- KROŠLÁK, Daniel. *K teórii štruktúrovania právnych noriem* (pokus o logicko-sémantickú analýzu v evolučnej perspektíve). *Právnik*, 2009, roč. 148, č. 4. ISSN 0231-6625. S. 365-376.
- MATUZOV, N. I., MAJKOV, A. V.: *Teorija gosudarstva i prava*. Moskva: Jurist', 2005, 541 s. ISBN 5-7975-0778-1.
- OSINA, Petr. *Teorie práva*. Praha: Leges, 2013, 240 s. ISBN 978-80-87576-65-6.
- OTTOVÁ, Eva. *Teória práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Bratislava: Heuréka, 2010, 323 s. ISBN 80-89122-37-X.
- PROCHÁZKA, Radoslav, KÁČER, Marek. *Teória práva*, Bratislava: C.H. Beck. 2013, 308 s. ISBN 978-80-89603-14-5.
- PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Učebné texty právnickej fakulty UK Bratislava, 2001, 174 s. ISBN 80-7160-146-2.
- RESCHER, Nicholas. *The Logic of Commands*, London: Routlage & Kegan Paul. 1966, 152 s. ISBN-10: 0710038070.
- ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a právo*. 3. vydání. Plzeň: C. H. Beck, 2011, 175 s. ISBN 978-80-7400-373-8.
- ŠTĚPÁN, Jan. Problémy normativního usuzování. In: *Acta Universitatis Brunensis, Iuridica*, No 365. Brno. 2009.

- SVOBODA, Vladimír. *Logika pro Pány, Otroky a Kibice* (Filosofický průvodce světem deontické logiky). Praha: Filosofia - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. 2013, 322 s. ISBN 978-80-7007-396-4.
- TICHÝ, Pavel: Questions, Answer, and Logic. In: *American Philosophical Quaterly*, Vol. 15 (1978), No. 4., S. 275-284.
- VEČEŘA, Miloš a kol. *Teória práva*. 4. Bratislava: Vyd. Eurokódex, 2011, 330 s. ISBN 978-80-89447-40-4.
- VEVERKA, Vladimír, BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. Praha: CODEX, 1996, 272 s. ISBN 80-85963-06-X.
- WEIBERGER, Ota. *Alternative Action Theory* (Simultaneously a Critique of Georg Henrik von Wright's Practical Philosophy). Dordrecht: Springer Science & Business Media, 1998, 318 s. ISBN 0-7923-5184-3.

SEKCE II

AKTUÁLNÍ OTÁZKY APLIKACE LOGIKY V PRÁVNÍ PRAXI. RŮZNÉ

LOGICKÁ STRUKTURA NOREM CENOVÝCH ROZHODNUTÍ

*Antonín Špiruda**

Abstrakt

Článek se zabývá právní povahou cenových rozhodnutí vydávaných podle zákona č. 526/1990 Sb., o cenách. Na základě logické analýzy norem obsažených ve vybraných cenových rozhodnutích lze dospět k závěru, že tyto dokumenty obsahují individuální výroky, nikoli individuálně adresované normy, nelze je proto z tohoto důvodu považovat za individuální normativní akty. Povahu právních dokumentů nelze obecně určovat na základě druhů norem v nich obsažených.

Klíčová slova

Logická analýza; norma; cenové rozhodnutí.

1 Úvod

Zajímavým praktickým a teoretickým problémem, k jehož řešení může napomoci právní logika, je tzv. spor o povahu cenových rozhodnutí. Cenová rozhodnutí jsou vydávána podle § 10 odst. 1 zákona č. 526/1990 Sb., o cenách a slouží k cenové regulaci různých druhů zboží a služeb. Spornou otázkou je to, zda mají být považovány za obecný právní předpis, nebo individuální právní akt.

Pro první případ totiž mají regulované subjekty velmi omezené možnosti procesní obrany, zatímco v druhém případě jsou jim k dispozici veškeré

* JUDr. Mgr. Antonín ŠPIRUDA, Ph.D. (Energetický regulační úřad, Jihlava).

opravné prostředky podle správního řádu s možností jejich přezkumu ve správním soudnictví. Není proto překvapivé, že se podnikatelské subjekty stále pokouší, při trvalém tlaku regulátorů na snižování cen, přesvědčit české soudce o správnosti druhého přístupu, tedy o individuálním charakteru cenových rozhodnutí.

Hlavním argumentem regulovaných subjektů je poznatek tradiční teorie práva, že charakter právního dokumentu určují normy v něm obsažené, tedy že normy obecné jsou základním znakem právních předpisů, zatímco normy individuální implikují individuální právní akty.

2 Cenová rozhodnutí

Základní vymezení institutu cenových rozhodnutí je obsaženo v zákoně č. 526/1990 Sb., o cenách, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 10 odst. 1 tohoto zákona stanoví cenové orgány cenovým rozhodnutím zboží podléhající cenové regulaci, uplatněný způsob a podmínky cenové regulace, úředně stanovené ceny, pravidla a postupy pro stanovování těchto cen a jejich změn. Podle § 3 odst. 2 tohoto zákona jsou rozhodnutí cenových orgánů závazná pro okruh adresátů, který je v nich vymezen. Podle § 10 odst. 2 *předpisy o regulaci cen* zveřejňuje Ministerstvo zdravotnictví ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví, Energetický regulační úřad v Energetickém regulačním věstníku a Český telekomunikační úřad v Poštovním věstníku. Sdělení o jejich vydání vyhláší ve Sbírce zákonů. Cenové rozhodnutí nabývá platnosti dnem jeho zveřejnění v příslušném věstníku a účinnosti dnem stanoveným v cenovém rozhodnutí, nejdříve však dnem jeho zveřejnění.

Přes relativně jednoznačné vymezení cenových rozhodnutí v zákoně o cenách jako zveřejňovaných předpisů existují neustále pokusy jejich obecnou závaznost vyvrátit, a proto také bohatá judikatura.

Sám Ústavní soud ve svém rozhodnutí sp. zn. II. ÚS 53/97 ze dne 17. 2. 1999 uvedl, že „V případě stanovení konkrétní výše ceny však třeba uvést, že o právní předpis nižší právní síly *nejde*. . . Jde o rozhodnutí cenových orgánů, které musejí účastníci závazkového vztahu respektovat. Nemají však charakter právního předpisu. . . Na tomto jejich charakteru nic nemění, že se týkají značného počtu subjektů. Ty však nejsou povinny řídit se přímo tímto cenovým rozhodnutím, nýbrž zákonem, který jim tuto povinnost ukládá.“

Opakovaně a nakonec i ustáleně po tomto rozhodnutí dospěl Ústavní soud *ke opačnému závěru*. V rozhodnutí sp. zn. IV. ÚS 50/02 ze dne 21. února 2002 uvedl, že „Napadené cenové rozhodnutí naplňuje tedy podle názoru Ústavního soudu jak formální znaky právního předpisu (čl. 79 odst. 3 Ústavy ČR), tak i její materiální znaky, tj. regulativnost, právní závaznost, obecnost (jejíž povahu nemůže změnit ani to, že se týká jen určitého počtu subjektů práva) a vynutitelnost státní moci. Skutečnost, že uvedené cenové rozhodnutí je formálně i materiálně právním předpisem, je vzhledem k již konstatované judikatuře natolik evidentní, že návrh na zrušení tohoto předpisu je třeba považovat za podaný právnickou osobou zjevně neoprávněnou...“. Klasifikaci pramenů práva nutno podle Ústavního soudu (rozhodnutí sp. zn. Pl. ÚS 24/99 ze dne 23. 5. 2000) „odvinout v první řadě od obsahu právní normy, jež je vytvářena abstrahováním z rozdílných částí jednoho právního předpisu, resp. z mnoha právních předpisů, nebo i rozdílných forem pramenů práva“.

Nejvyšší správní soud se zabýval právní povahou cenových rozhodnutí mimo jiné v rozhodnutí v rozhodnutí č. j. 2 As 4/2004-138 ze dne 18. 5. 2005, kde uvedl, že „Ve správním soudnictví je tedy možno přezkoumat (podle hlavy II dílu 1 s. ř. s.) správní akty, které jsou, resp. byly v teorii označovány též jako konkrétní správní akty či individuální správní akty na rozdíl od normativních správních aktů. Takovýmto správním aktem je jednostranný správní úkon (rozhodnutí), kterým správní úřad v konkrétním případě řeší právní poměry jmenovitě určených osob... Takovouto povahu však napadené cenové rozhodnutí *nemá*, neboť se jedná o akt abstraktní (normativní povahy).“

Závěrem citujme z rozkladu společnosti E.ON Distribuce, a. s. proti cenovým rozhodnutím Energetického regulačního úřadu č. 5/2012 a č. 6/2012, kterými se stanovují ceny regulovaných služeb souvisejících s dodávkou elektřiny: „... je však možné právě ze závěrů nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 24/99 dovodit, proč je třeba na CR č. 5/2012 a CR č. 6/2012 z hlediska jejich právní povahy nahlížet odlišně od cenových rozhodnutí, kterými se v rámci posuzování ústavnosti cenové regulace zabýval Ústavní soud a ze kterých dovodil závěr o jejich normativní povaze. Jak totiž Ústavní soud konstatoval v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 24/99, „stupeň obecnosti, vlastní

právní normě, je vymezen tím, že právní norma určuje svůj předmět a subjekty jako třídy definičními znaky a určením (výčtem) jejich prvků.“ Jinými slovy, zatímco společným znakem právního předpisu a individuálního právního aktu je normativnost či regulativnost (tj. obsahem právního předpisu i individuálního právního aktu je pravidlo chování), je nejdůležitějším kritériem odlišujícím od sebe právní (normativní) předpis a individuální právní akt kritérium obecnosti – zatímco individuální právní akt je vždy konkrétně adresovaný (relativně závazný), je právní předpis nadán absolutní závazností. Zatímco je tedy individuální právní akt adresovaný, jsou adresáti právního předpisu určeni genericky, tj. obecným znakem. Obecností se přitom rozumí to, že právní norma obecně vymezuje skutkovou podstatu a nikdy neřeší jednotlivé konkrétní případy.“¹

3 Obecnost a individuálnost norem

Tradiční teorie práva připisuje právním normám dvojí druh obecnosti. První druh je odvozen od toho, že jsou právní normy součástí obecných právních předpisů, tj. dokumentů, které regulují všechny subjekty na nějakém území. Druhý souvisí s tím, že normy v těchto předpisech označují své adresáty obecnými výrazy, tzn., identifikují své subjekty prostřednictvím určitých vlastností. První druh obecnosti je v teorii práva nazýván obecností absolutní, druhý obecností relativní.²

První typ obecnosti má kvantitativní základ. Obecně kvantifikované jsou výroky, které přiznávají nějakou vlastnost všem individuí v daném oboru úvahy, například „Každý člověk na přednášce je studentem“. Normy nebo předpisy regulující všechny subjekty na daném území, jsou proto analogicky nazývány obecné nebo obecně závazné. Protějškem tohoto druhu obecnosti je částečnost. Normy, které jsou obsaženy v předpisech závazných pouze pro vybrané (některé) adresáty, obecné ve stejném smyslu nejsou. Jde o normy vyjádřené například ve stanovách, směrnících nebo jiných interních předpisech právnických osob.

Druhý typ obecnosti souvisí s tzv. označující (denotační) obecností. Obecně je označováno individuum tehdy, je-li k jeho označení použito obecného

¹ Rozklad předsedkyně ERÚ č.j. 07639-18/2012-ERÚ ze dne 26. 2. 2013.

² KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 2001, 247 S. ISBN 80-7179-02801. S. 149 an.

výrazu. Obecné výrazy vyjadřují vlastnosti a jejich prostřednictvím identifikují své subjekty. Obecným je například výraz „vlastník“, který vyjadřuje vlastnost 'být vlastníkem' a díky této vlastnosti označuje neurčitou množinu individuí na daném území. Obecná (přesněji obecně adresovaná) je pak například norma „*Vlastník* je oprávněn užívat pozemek“. Protějškem obecných výrazů jsou výrazy individuální (vlastní jména), které označují subjekty přímo. Individuální je například norma „*Karel Novák* je oprávněn užívat pozemek“.

Podle znaku obecnosti lze rozlišovat teorie s užším a širším pojetím právní normy. Koncepce, které chápou obecnost v obojím smyslu jako nutný znak právních norem, je možné označit za užší, neboť reflektují menší množinu normativních jevů, opačné pojetí je pak širší.

Tradiční teorie práva ztotožňuje právní normy s obecnými pravidly chování, která chápe jako elementární jednotky obecných právních předpisů. Obecnost norem odpovídá obecnosti právních předpisů. Užší pojetí norem obsahují učebnice teorie práva všech domácích právnických fakult, stejně jako naprostá většina cizojazyčných publikací.

Naopak normativní logika a teorie k ní blízké považují obecnost a individuálnost za vlastnosti apriorně podmíněné, takže připouští kromě obecných norem i normy individuální. V tomto pojetí není norma odvozena od obecného pravidla jednání ani od obecného právního předpisu, ale od logické kategorie výroku. Formulováno současnou terminologií, norma zde vzniká normativní modalizací obecných a individuálních výroků. Širší pojetí norem je typické pro deontickou logiku a teorie ji aplikující. Existenci individuálních norem uznávali také příslušníci Ryzí nauky právní a Brněnské normativní školy.

4 Logická analýza norem cenových rozhodnutí

Normy lze rozlišovat podle kritérií gramatických a lexikálních, tj. podle jejich struktury a druhů výrazů, které do této struktury vstupují. Podle gramatické struktury rozdělujeme normy na povinnostní, definiční, odkazující a operativní. Podle jazykových výrazů na normy obecné, individuální, abstraktní, speciální, vágní atd., tedy podle všech vlastností, které lingvistika nebo logika připisuje elementárním plnovýznamovým výrazům.

A) *Povinnostní normy* obsahují z gramatického hlediska dvě základní pozice. Do první z nich vstupují modální výrazy, které určující způsob regulace, do druhé normativní výroky, vyjadřující cíl regulace. Povinnostní normy tak vznikají spojením normativní modalit a výroku, čímž se liší od ostatních norem, které tvoří pouze normativní výrok. Typická povinnostní norma má následující strukturu:

Prodávajícímu je přikázáno předat kupujícímu pozemek.

$$\mathbf{O}_x \forall_y \forall_z [A(x,y,z) / B(x) \wedge C(y) \wedge D(z)]$$

V daném případě jde speciálně o normu příkazující. Při analýze na úrovni výrokové logiky ji tedy dokážeme rozložit na modální operátor příkazu („je přikázáno“) a kladný výrok („Prodávající předává kupujícímu pozemek“). Na úrovni predikátové logiky lze výrok dále analyzovat na obsah normy („předat“), adresáta normy („prodávající“), beneficenta normy („kupující“) a objekt („pozemek“). Normu uvedenou v přirozeném jazyce lze *zjednodušeně* transformovat do symbolického jazyka individualizované predikátové normativní logiky uvedeným způsobem.

Uvedená norma je z lexikálního hlediska obecná, neboť obsahuje výrazy označující individua (lidi a věci) pomocí jejich vlastností. Jakmile začneme do pozic adresáta, beneficenta a objektu umísťovat vlastní jména, získáme z normy obecné normu individuální. Individualizací těchto částí normy dochází současně k individualizaci obsahu normy.³ V symbolickém jazyce nahrazujeme proměnné konstantami. Plně individualizovaná norma by pak měla tuto podobu:

Karlovi Novákovi je přikázáno předat Petru Malému pozemek p. č. 123, k.ú. Holešov.

$$\mathbf{O}_a \forall_b \forall_c [A(a,b,c) / B(a) \wedge C(b) \wedge D(c)]$$

Podle výše uvedeného poznatku tradiční teorie práva, kterou ve své rozhodovací praxi aplikuje Ústavní soud, obsahují právní předpisy pouze první druh norem. Nahlédneme-li však do Ústavy České republiky, pak již v čl. 1 odst. 2 nalezneme normu:

Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva.

³ Abstrahujeme o dalších kategoriích, jako je např. čas a místo, v němž má norma působit.

kteřá obsahuje vlastní jméno „Česká republika“ a je tedy normou individuální. Vzhledem k tomu, že vlastní jméno je v pozici adresáta, jde dokonce o normu individuálně adresovanou. Prozkoumáme-li zákon č. 458/2000 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o změně některých zákonů (energetický zákon), pak nalezneme řadu norem adresovaných například «Energetickému regulačnímu úřadu», což jsou rovněž normy individuálně adresované. Podobných zákonných příkladů individuálních norem najdeme v právním řádu tisíce.⁴

Paradoxně jedním z míst, kde naopak žádnou individuálně adresovanou povinností normu nenalezneme, jsou právě již zmiňovaná Cenová rozhodnutí Energetického regulačního úřadu č. 5/2012 a č. 6/2012, jejichž normy lze pro účel této práce analyzovat.

Pokud toto cenové rozhodnutí obsahuje povinností normy, pak pouze obecné, například „Provozovatel distribuční soustavy účtuje zákazníkovi připojenému k distribuční soustavě cenu za systémové služby ke každé MWh celkového množství elektřiny“ (čl. 2.1.1)⁵; „Do ceny dodávky dodavatele poslední instance lze promítnout pouze ekonomicky oprávněné náklady a přiměřený zisk“ (čl. 7.1).

B) *Definiční normy* jsou obecné normativní výroky, kterými se zavádí ekvivalence (rovnocmocnost) mezi definovanými a definujícími výrazy. Jejich gramatická struktura obsahuje dvě pozice, tradičně označované jako definiendum a definiens. Definiendum tvoří definovaný výraz, definiens výrazy definující. Na rozdíl od všech jiných druhů norem nemůže definiční norma obsahovat individuální výraz, tedy tento druh norem neexistuje v individuální podobě. Typickým příkladem je definiční norma:

Odpovědným zástupcem je fyzická osoba, která odpovídá za výkon licencované činnosti.

$$\forall x[A(x) \Leftrightarrow (B(x) \wedge C(x))]$$

Definiční normy lze najít ve všech druzích právních předpisů a jinak tomu není ani v případě cenových rozhodnutí. V předmětném cenovém

⁴ Je otázkou, zda nejsou tímto způsobem adresovány celé zákony, například zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze nebo zákon č. 77/2002 Sb., o akciové společnosti České dráhy.

⁵ Všechny níže uváděné příklady (články) jsou z cenového rozhodnutí č. 5/2012, které poskytuje různorodější vzorek norem.

rozhodnutí se jedná například o normy: „Základním zapojením pro stanovení cen se rozumí u nových odběrných míst zapojení jedním vedením z jednoho napět'ového uzlu distribuční soustavy“ (čl. 4.3); „Každou MWh dodanou prostřednictvím zařízení provozovatele přenosové soustavy provozovatelům distribučních soustav se rozumí bilanční saldo na rozhraní mezi přenosovou soustavou a regionálními distribučními soustavami“ (čl. 3.7).

Od definičních norem, které mají zásadně obecnou podobu, se však odlišují individuální normativní výroky. Tyto výroky připisují individuálně určeným subjektům („Česká republika“, „Praha“) právně relevantní vlastnosti („být členským státem“, „být hlavním městem“). Tyto výroky mohou být považovány, podobně jako definiční výroky, za normy v širším smyslu.

S těmito výroky se opět setkáváme u všech právních předpisů, počínaje ústavními předpisy. Čl. 1 odst. 1 Ústavy obsahuje normu „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“, podobně podle čl. 13 Ústavy „Hlavním městem České republiky je Praha.“ Podle energetického zákona (zákon č. 458/2000 Sb.) „Zřizuje se Energetický regulační úřad jako správní úřad pro výkon regulace v energetice se samostatnou kapitolou státního rozpočtu České republiky“ (§ 17 odst. 1), „Sídlem Energetického regulačního úřadu je Jihlava“ (§ 17 odst. 2).

Přítomnost individuálních výroků tohoto typu (v různých tvarech) nelze v cenových rozhodnutích popírat, dovozovat z nich závěry o povaze právního dokumentu je nepřiměřené. Příkladem mohou být normy: „Pevná cena za systémové služby poskytované provozovatelem přenosové soustavy účastníkům trhu s elektřinou je 132,19 Kč/MWh“ (čl. 2.1), „Cena za rezervaci kapacity přenosových zařízení provozovatele přenosové soustavy je pro E.ON Distribuce, a. s. 107 337 tis. Kč/měsíc“ (čl. 3.1) nebo „Cena za rezervovanou kapacitu provozovatele distribuční soustavy je pro E.ON Distribuce, a. s. 50 409 Kč/MW“ (čl. 4.13). V prvním případě jde o výrok, v jehož případě je individualizována pouze cena, v druhém výroku je individualizován plátců ceny, ve třetím příjemce ceny.⁶

⁶ I v případě výroků, tak jako u norem, je možné mluvit o jejich částečné a plné individualizaci. Dané výroky jsou individualizované pouze částečně, neboť individuálně neurčují subjekty, které jsou ve smluvním vztahu se společností E.ON Distribuce, a.s.

C) Individualizovanou podobu mohou mít i *odkazující normy*, pokud odkazují prostřednictvím čísel nebo číslovek. *Operativní normy* jsou individuální ze své podstaty, neboť názvy předpisů, jejich čísla, případně data označují své denotáty přímo, nikoli pomocí vlastností.

Příkladem odkazujících norem analyzovaného cenového rozhodnutí mohou být následující články: „Je-li výrobná elektřiny připojena k lokální distribuční soustavě, postupuje se v případě výpadku výroby elektřiny nebo zvýšeného odběru výrobce podle bodů (4.17) nebo (4.18)“ (čl. 4.19) nebo „Rozdíl mezi sjednanou rezervovanou kapacitou a maximální naměřenou hodnotou čtvrt-hodinového elektrického výkonu odebraného účastníkem trhu s elektřinou je zpoplatněn měsíční cenou za měsíční rezervaci kapacity podle bodu (4.13)“ (čl. 4.16).

Konečně jako příklad operativních norem lze uvést normy: „Cenové rozhodnutí Energetického regulačního úřadu č. 5/2011 ze dne 21. listopadu 2011, kterým se stanovují ceny regulovaných služeb souvisejících s dodávkou elektřiny, se zrušuje“ (čl. 12) nebo „Cenové rozhodnutí nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2013“ (čl. 13).

5 Závěr

Z analýzy cenových rozhodnutí Energetického regulačního úřadu č. 5/2012 a č. 6/2012 vyplynulo, že tato rozhodnutí neobsahují žádné individuálně adresované povinnostní normy. Obsahují pouze individuální normativní výroky, které lze označovat jako pomocné normy. Jejich přítomnost však nelze považovat za dostatečný důvod, aby mohlo být cenové rozhodnutí považováno za individuální právní akt.

Je třeba si uvědomit, že poznatek tradiční teorie práva o tom, že právní normy určují charakter právního předpisu, je svou povahou empirický, tedy vznikl abstrakcí určité legislativní praxe. Současný zákonodárce požadavek obecné adresnosti zákonných norem zjevně nerespektuje, tedy není možné tuto teorii v dnešních podmínkách aplikovat.

Právní normy a právními dokumenty jsou odlišné objekty. Klasifikovat právní dokumenty podle vlastností právních norem je krajně problematické.

Byť lze na jedné straně ocenit snahu rozvíjet teorii práva na apriorních kategoriích obecnosti a individuálnosti, na straně druhé je třeba znát meze tohoto přístupu.

Použitá literatura

- KELSEN, Hans. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova Univerzita, 2000, 470 s. ISBN 80-210-2325-2.
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 3-406-40177-5.
- KNAPP, Viktor, GERLOCH, A. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, 230 s. ISBN 80-86432-02-5.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Logika a logiky*. Praha: Academia, 2004, 205 s. ISBN 80-200-1187-0.
- ŠTĚPÁN, Jan. *Jazyk, logika, filosofie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 147 s. ISBN 80-244-0572-5.
- ŠTĚPÁN, Jan. *Klasická logika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 198 s. ISBN 80-244-0254-8.
- ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a právo*. 2., doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, 138, 80-7179-484-8.
- TUGENDHAT, Ernst, WOLF, Ursula. *Logicko-sémantická propedeutika*. Praha: Petr Rezek, 1997, 237 s. ISBN 80-86027-02-3.
- WEINBERGER, Ota. *Základy právní logiky*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993, 263 s. ISBN 80-210-0827-X.
- WEYR, F. *Teorie práva*. Brno-Praha: Orbis, 1936.

SEKCE III CO NÁS ZAJÍMÁ

IMPLICITNÉ A EXPLICITNÉ DEONTICKÉ MODALITY

*Daniela Glavaničová**

Abstrakt

V deontickej logike sa zvykne rozlišovať medzi implicitnými a explicitnými príkazmi, zákazmi a dovoleniami (resp. výrokmi o nich). Toto rozlíšenie je užitočné, no zavádza sa zväčša bez sémantickej opory zo strany jednotlivých systémov deontických logík. Tento článok nadväzuje na moju skoršiu prácu, kde bolo toto rozlíšenie formálne explikované. Hlavná téza tejto práce znie, že rozlíšenie medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami (resp. operátormi či vetami) je užitočné pre logiku určenú na analýzu právneho diskurzu. Argumentácia bude prebiehať v pozitívnom aj v negatívnom smere: pozitívna línia ukáže, aké výhody poskytuje rešpektovanie tohto rozlíšenia a negatívna línia ukáže, k akým problémom vedie jeho zanedbávanie.

Kľúčové slová

Deontické operátory; explicitné-implicitné; právny diskurz.

Úvod

Táto práca sa zaoberá problémom odvodzovania logických dôsledkov z deontických viet. Deontické vety sa vyskytujú v rôznych právnych či etických textoch, sú však aj súčasťou bežnej, každodennej komunikácie. Príkladom takejto vety je

- (V) Zamestnanci a zamestnávateľia sú povinní riadne plniť svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov.¹

* Bc. Daniela GLAVANIČOVÁ. (Katedra logiky a metodologie vied. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská republika).

¹ Zákon č. 311/2001 Zb., zákonník práce.

Deontickí logici zvyknú preformulovať všetky vety tohto druhu do jednotnej, logicky prívetivejšej formy:

(V*) Je prikázané, aby zamestnanci a zamestnávateľa riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov.

Deontický operátor „sú povinní“ z vety (V) bol vo vete (V*) nahradený bežnejším operátorom „je prikázané, aby“, ktorý bol navyše umiestnený na začiatok vety. Takáto veta sa následne chápe tak, že konštatuje platnosť určitého príkazu. Prijmem túto bežnú prax a budem sa zaoberať priamo vetou (V*). Prijmem ešte jedno zjednodušenie: Budem hovoriť o vyplývaní medzi vetami či odvodzovaní jednej vety z druhej. Som si pritom vedomá faktu, že korektné formulácie by mali hovoriť o vyplývaní medzi významami týchto viet.

Čo všetko možno prijateľne odvodiť z vety (V*)? Konkrétnejšie, budem sa zaoberať otázkou, či možno považovať nasledujúce vety za logické dôsledky vety (V*):

- (V1) Je prikázané, aby zamestnávateľa a zamestnanci riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov.
- (V2) Je prikázané, aby zamestnávateľa riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov.
- (V3) Je prikázáno, aby zamestnanci a zamestnávateľé riadne plnili povinnosti, ktorá jim plynou z pracovného poměru.
- (V4) Je prikázané, aby zamestnanci a zamestnávateľa riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov alebo aby zamestnanci zavraždili zamestnávateľov.
- (V5) Je prikázané, aby zamestnanci a zamestnávateľa riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov a aby bola Cantorova veta teorémou Zermelovej-Fraenkelovej teórie množín s axiómou výberu.

Je potrebné najprv naznačiť, akými úpravami vznikli z pôvodnej vety (V*) nové vety (V1)-(V5). Veta (V1) vznikla zamenou poradia zamestnancov a zamestnávateľov v pôvodnej vete. Z logického hľadiska ide o vetu, ktorá je rovnako expresívna ako pôvodná veta. Navyše veta, na ktorú sa viaže deontický operátor vo (V1) má rovnaké pravdivostné podmienky ako veta, na ktorú sa viaže deontický operátor v pôvodnej vete. Veta (V2) opisuje príkaz, ktorý je slabší ako ten, ktorý opisuje pôvodná veta. Zatiaľ čo pôvodná veta hovorila o príkaze, ktorý sa vzťahuje na zamestnancov aj

zamestnávateľov, (V2) hovorí iba o zamestnávateľoch. Alebo inak povedané, veta, na ktorú sa viaže deontický operátor vo (V2), je logickým dôsledkom vety, na ktorú sa viaže deontický operátor v pôvodnej vete (ide iba o určitú verziu odstránenia konjunkcie). Veta (V3) je prekladom pôvodnej vety zo slovenčiny do češtiny. Pravdivostné podmienky sú preto, prirodzene, zachované. Do vety (V4) sa vkradol šokujúci disjunkt. Odvodenie tohto druhu je verziou slávneho Rossovho paradoxu. Veta (V5) pôsobí trochu mätúcim a absurdným dojmom. Odhliadnuc od týchto prvotných dojmov, (V5) opisuje príkaz, ktorý je ekvivalentný s príkazom opisovaným pôvodnou vetou, pretože druhý konjunkt, podľa ktorého sa prikazuje, aby bola Cantorova veta teorémou Zermelovej-Fraenkelovej teórie množín s axiomou výberu, bude za každých mysliteľných okolností splnený.

Treba si všimnúť, že vety (V1)-(V5) neboli zvolené arbitrárne. Prvá z nich je ukážkou bežnej, no nepatrnej a logicky nezaujímavej zmeny, ktorá zachováva pravdivostné podmienky pôvodnej vety. Druhá z nich je ukážkou bežného a jednoduchého odvodenia logicky slabšieho dôsledku (keďže šlo o verziu odstránenia konjunkcie). Tretia je ukážkou prekladu pôvodnej vety do iného jazyka. Štvrtá veta je, podobne ako druhá, ukážkou jednoduchého odvodenia, ktoré sa však zdá byť problematické (hoci šlo iba o zavedenie disjunktie). A napokon, piata veta je ukážkou pripojenia nevyhnutnej pravdy pomocou spojky „a“. Trik spočíva v tom, že pridávanie matematických teorém, logických tautológií či analyticky pravdivých výrokov nemá žiaden vplyv na pravdivostné podmienky, keďže takéto nevyhnutné pravdy musia byť pravdivé za každých okolností.

Možno vety (V1)-(V5) odvodiť z vety (V*)? Jazykové intuície jasne hovoria, že odvodenie viet (V1)-(V3) je neproblematické (či dokonca triviálne). Odvodenie viet (V4) a (V5) sa naopak, zdá byť neprijateľné. Intuície sú zrejmé. Automaticky sa však vynára množstvo otázok: Prečo je odvodenie vety (V4) problematické, keď z logického hľadiska ide o odvodenie toho istého druhu, ako v prípade vety (V2)? Prečo je odvodenie (V5) problematické, keď sú pravdivostné podmienky, podobne ako v prípade (V1) a (V3), zachované? Čo majú spoločné odvodenia, ktoré sa zdajú byť bezproblémové či dokonca triviálne? Čo majú spoločné odvodenia, ktoré sa zdajú byť neprijateľné? Ako možno medzi nimi (vo všeobecnosti) rozlišovať?

Táto práca si kladie za cieľ vyššie uvedené intuície vysvetliť, poskytnúť im sémantickú oporu a zároveň aspoň naznačiť odpovede na vyššie uvedené otázky. Využijem pritom rozlíšenie medzi implicitnými, semi-implicitnými a explicitnými deontickými modalitami, ktoré som formálne zaviedla vo svojej skoršej práci.² Táto stať sa zaoberala deontickými modalitami vo všeobecnosti a jej primárnym cieľom bola analýza týchto modalít v Transparentnej intenzionálnej logike (TIL).³ Na rozdiel od uvedenej state budú predmetom skúmania deontické modalít výlučne v kontexte právneho diskurzu a nebude sa zavádzať žiaden formálno-logický aparát. Mojim hlavným cieľom bude zdôvodnenie tézy, že toto rozlíšenie je užitočné pre logiku určenú na analýzu právneho diskurzu. Logikou určenou na analýzu právneho diskurzu pritom rozumiem ľubovoľnú logiku, ktorá si kladie za cieľ logicky analyzovať rôzne právne texty (zákony, smernice, rozsudky, uznesenia atď.) a odvodzovať z nich logické dôsledky.

V prvej kapitole vysvetlím rozlíšenie medzi implicitným a explicitným vo všeobecnosti (a najmä v súvislosti s epistemickou logikou, v ktorej má toto rozlíšenie dlhšiu tradíciu⁴). V druhej kapitole sa budem venovať negatív-

² Pozri GLAVANIČOVÁ, Daniela. *K analýze deontických modalít v Transparentnej intenzionálnej logike*. Organon F, 2015, roč. 22, č. 2, s. 209-226. ISSN 1335-0668. V tomto článku som pomocou technického aparátu TIL formálne explikovala rozlíšenie medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami. Ontológia TIL obsahuje okrem množinovo-teoretických entít aj štruktúrované entity (*konštrukcie*). Z hľadiska rozlíšenia implicitných a explicitných deontických modalít je dôležité, že TIL obsahuje okrem možno-svetových propozícií aj určité štruktúrované propozície (nazývané *konštrukcie propozícií*), ktoré možno priradiť vetám prirodzeného jazyka ako ich význam. Explicitné deontické modalít sú totiž hyperintenzionálne a preto sa vzťahujú ku štruktúrovaným entitám (významom).

³ TIL je parciálny typovaný lambda kalkul; čitateľ sa s ním môže zoznámiť v dielach TICHÝ, Pavel. *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: de Gruyter, 1988, 303 s. ISBN 3-11-011668-5; RACLAVSKÝ, Jiří. *Jména a deskriptce: logicko-sémantická zkoumání*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2009, 396 s. ISBN 978-80-7182-277-6; DUŽÍ, Marie, JESPERSEN, Bjorn, MATERNA, Pavel. *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Berlin: Springer series Logic, Epistemology, and the Unity of Science 17, 2010, 550 s. ISBN 978-9048188116; DUŽÍ, Marie, MATERNA, Pavel. *TIL jako procedurální logika (Přívodce zřídavého členáře Transparentní intensionální logikou)*. Bratislava: Aleph, 2012, 412 s. ISBN 978-80-89491-08-7, ako aj v článkoch uvedených autorov.

⁴ Rozlíšenie zaviedol LEVESQUE, Hector. *A Logic of Implicit and Explicit Belief*. BRACHMAN, Ronald. *Proceedings of the National Conference on Artificial Intelligence*. Cambridge: AAAI Press/MIT Press, 1984, 386 s. ISBN 978-0-262-51053-0. V spomínanom systéme TIL bolo zavedené v DUŽÍ, Marie, MATERNA, Pavel. *Propositional attitudes revised*. CHILDERS, Timothy a kol. *The LOGICA Yearbook 2000*, Praha: FILOSOFIA, 2001, 216 s. ISBN 80-7007-149-4.

nej línii argumentácie. V tejto kapitole zároveň zavediem terminológiu z Dretskeho článku *Epistemic Operators*, ktorú budem pre účely argumentácie potrebovať. Tretia kapitola je venovaná pozitívnej línii argumentácie.

1 Implicitné a explicitné

Pojem implicitného a explicitného poznania je dnes už bežnou súčasťou logického folklóru epistemických modálnych logík. Za explicitné poznanie sa považuje všetko, čo subjekt explicitne vie. Implicitné poznatky sú logickými dôsledkami explicitných poznatkov. Podobné rozlíšenie sa zdá byť veľmi prirodzené aj v deontickej logike: Možno rozlišovať medzi tým, čo bolo explicitne prikázané (zakázané, dovolené) a tým, čo logicky vyplýva z toho, čo bolo prikázané (zakázané, dovolené). Ako už bolo spomínané, budem argumentovať v prospech tézy, že rozlíšenie medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami je užitočné pre logiku určenú na analýzu právneho diskurzu. Argumentácia bude prebiehať v pozitívnom aj v negatívnom smere. Najprv poukážem na niektoré problémy, ku ktorým vedie zanedbávanie spomínaného rozlíšenia. Následne naznačím, aké výhody poskytuje používanie tohto rozlíšenia.

2 Deontické modality a deontické operátory

Pre zistenie, k akým problémom vedie zanedbávanie rozlíšenia medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami treba najprv presne vysvetliť, čo sa týmto zanedbávaním myslí. Najprv však treba presnejšie vysvetliť termín deontického operátora. V úvodnej kapitole tejto práce sa vyskytli deontické operátory: „sú povinní“ a „je prikázané, aby“. V centre záujmu budú výrazy ako „je prikázané, aby“, „je zakázané, aby“ či „je dovolené, aby“, ktoré sú deontickými vetnými operátormi. Deontické modality budem považovať za predteoretické významy týchto operátorov. Následne, zanedbávaním rozlíšenia medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami budem rozumieť jednoducho zastávanie pozície, podľa ktorej sú deontické modality (resp. operátory) buď výlučne explicitné, alebo výlučne implicitné. Prirodzene, je tu ešte možnosť, že spadajú do tretej kategórie (t. j. nie sú implicitné ani explicitné).

2.1 Fred Dretske a epistemické operátory

Fred Dretske sa vo svojom článku *Epistemic Operators* zaoberal podobnými problémami, len v súvislosti s epistemickými problémami. Rozlišuje vetné operátory, ktoré sú úplne prenikajúce (*fully penetrating*), čiastočne prenikajúce (*semi-penetrating*) a neprenikajúce (*nonpenetrating*). Úplne prenikajúci operátor nazývam implicitným, čiastočne prenikajúci semi-implicitným a neprenikajúci explicitným. Nech *Operátor(V)* je ľubovoľná veta V modifikovaná ľubovoľným vetným operátorom. Úplne prenikajúce operátory sú uzavreté na logické vyplývanie. Ak je pravdivá veta *Operátor(V)* a V^* je logickým dôsledkom V , vyplýva z toho, že je pravdivá aj veta *Operátor(V*)*. Ako príklady Dretske uvádza „je možné, že“, „je nevyhnutné, že“, „je faktom, že“ a „je pravda, že“. Neprenikajúci operátor blokuje akékoľvek logické odvodenie. Ak je pravdivá veta *Operátor(V)* a V^* je logickým dôsledkom V , nevyplýva z toho, že je pravdivá aj veta *Operátor(V*)*. Ako príklady Dretske uvádza „je podozrivé, že“, „je prekvapivé, že“, „je čudné, že“ atď. Stredným prípadom je čiastočne prenikajúci vetný operátor, ktorý nie je ani úplne prenikajúci ani úplne neprenikajúci. Skupinu jednoduchých odvodení operátor zachováva, zložité odvodenia však blokuje. Dretske argumentuje, že všetky epistemické operátory sú čiastočne prenikajúce.

2.2 Deontické operátory

Deontický vetný operátor „je prikázané, aby“ označím v súlade s bežnou praxou písmenkom „O“. Kde na Dretskeho spektre je umiestnený operátor O? Ukážem, že operátor O nemôže byť neprenikajúci ani úplne prenikajúci. To znamená, že (i) stupeň prenikania operátora O je vyšší ako stupeň prenikania neprenikajúcich operátorov a súčasne, (ii) stupeň prenikania operátora O je nižší, ako stupeň prenikania úplne prenikajúcich operátorov. Pre zdôvodnenie (i) si stačí spomenúť na vety (V1)-(V3) z úvodnej kapitoly. Keby boli deontické operátory úplne neprenikajúce, vety (V1)-(V3) by nebolo možné odvodiť z vety (V*). Konkrétnejšie, nebolo by možné z nej odvodiť vôbec nič. To je však očividne absurdné a odtrhnuté od reality.

Tak, ako v prípade epistemických operátorov, aj v prípade deontických operátorov je zdôvodnenie (ii) menej triviálnou záležitosťou. Opäť však postačí pripomenúť vety (V4) a (V5) z úvodnej kapitoly. Keby boli

deontické operátory úplne prenikajúce, odvodenia (V4) a (V5) z (V*) by mali byť neproblematické. Navyše, azda ani netreba pripomínať celé množstvo paradoxov deontickej logiky, ktoré sa vynorili ako dôsledky zamlčaného predpokladu, že deontické operátory sú uzavreté na logické vyplývanie, najznámejšie z nich formuloval Arthur Prior vo svojom krátkučkom texte *The Paradoxes of Derived Obligation*, Roderick Chishom v článku *Contrary-to-duty Imperatives and Deontic Logic*, či James William Forrester v stati *Gentle Murder, or the Adverbial Samaritan*.

To, že deontické operátory nie sú neprenikajúce ani úplne prenikajúce, by mohlo viesť k záveru, že deontické operátory sú semi-prenikajúce. Toto riešenie je prirodzene lákavé a ak sa predpokladá, že v právnom diskurze existujú deontické operátory iba jedného druhu, je aj oprávnené. Tento predpoklad však problematizuje fakt, že za takmer sto rokov výskumu v deontickej logike nenastal žiaden konsenzus ohľadne otázky, aké axiómy a pravidlá odvodzovania možno prijať pre „skutočné“ deontické operátory. Otázka, či je také niečo vôbec možné, preto evidentne ostáva otvorená. To je však zásadný teoretický i praktický problém pre deontickú logiku, ktorý chce pracovať výlučne s kategóriou semi-prenikajúcich deontických operátorov.

3 Aplikácie

V predošlej kapitole som ukázala, že ak používame iba neprenikajúce (explicitné) deontické operátory, nedokážeme vysvetliť platné odvodenia viet (V1)-(V3) z vety (V*) z úvodnej kapitoly. Následne som ukázala, že ak používame iba prenikajúce (implicitné) deontické operátory, nedokážeme vysvetliť neplatné odvodenia viet (V4) a (V5) z úvodnej kapitoly. Posledným krokom negatívnej línie mojej argumentácie bola problematizácia predpokladu, že deontické operátory sú výlučne semi-prenikajúce.

Táto kapitola poukáže na niektoré výhody rešpektovania rozlíšenia medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami (operátormi). Toto rozlíšenie umožňuje riešenie niektorých paradoxov deontickej logiky, modelovanie významu normatívnych systémov a napokon, umožňuje explikáciu silných a slabých dovoľení.

Prvou výhodou som sa podrobnejšie zaoberala inde.⁵ Na tomto mieste záležitosť iba naznačím. Ak sa rozlíšia explicitné a implicitné deontické modalít, umožní to rozlíšiť deontické vety tak, ako boli explicitne formulované a všetky vety, ktoré z nich (implicitne) vyplývajú. Premisy paradoxov možno chápať ako explicitne formulované deontické vety (napr. zákony určitej krajiny) a ich závery ako ich implicitné dôsledky. Explicitné deontické vety majú vyššiu prioritu ako implicitné deontické vety. Ak je potom nejaký implicitný dôsledok v spore s explicitnými deontickými vetami, z ktorých bol odvodený, má nižšiu prioritu a agent ho môže pri konaní ignorovať a uprednostniť explicitné deontické vety. Ako príklad uvediem znovu vetu (V4):

(V4) Je prikázané, aby zamestnanci a zamestnávateľa riadne plnili svoje povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávných vzťahov alebo aby zamestnanci zavraždili zamestnávateľov.

Ak nejaký zamestnanec uvažuje, čo urobí, je pre neho primárna explicitná veta (V*), nie implicitná veta (V4). Odvodenie implicitnej vety (V4) je tak korektné, no nie je už viac problematické či paradoxné. Analogický postup možno uplatniť pri ďalších paradoxoch deontickej logiky (paradoxy A. Priora, paradox milosrdného samaritána, paradox nežného vraha atď.). Tým prirodzene netvrdím, že ide o jediné možné či existujúce riešenie paradoxov deontickej logiky.

Druhou výhodou, ktorá nadväzuje na prvú, je možnosť modelovania normatívnych systémov (t. j. rôznych právnych či etických systémov, napr. zákonníkov či kódexov). Rozlíšenie implicitných a explicitných deontických modalít (operátorov, viet) automaticky umožňuje rozlíšenie normatívnych systémov chápaných ako určité databázy (zjednodušene: množiny explicitne formulovaných deontických viet) a normatívnych systémov chápaných ako logické dôsledky týchto viet (zjednodušene: množiny implicitných dôsledkov explicitne formulovaných deontických viet). Takáto analýza následne umožňuje porovnávanie jednotlivých normatívnych systémov a ich dôsledkov.

Tretou výhodou je modelovanie silných a slabých dovolení. O silných a slabých dovoleniach písal Svoboda v kapitole venovanej pojmu dovolenia v jeho knižke o deontickej logike *Logika pro Pány, Otroky a Kibice*. Silné

⁵ Pozri GLAVANIČOVÁ, Daniela. *K analýze deontických modalít v Transparentnej intenzionálnej logike*. Organon F, 2015, roč. 22, č. 2, s. 209-226. ISSN 1335-0668.

dovolenia budem chápať ako dovolenia, ktoré boli explicitne formulované (napr. v nejakom právnom texte). Slabé dovolenia budem chápať ako čokoľvek, čo nebolo zakázané (v danom právnom texte). Takéto rozlíšenie fakticky problematizuje bežnú prax deontickej logiky: definovanie viet o dovoľeniach pomocou viet o príkazoch.

Problém súvisí podľa Svobodu s tým, že normatívne systémy nie sú úplné. Nepokúšajú sa totiž regulovať akékoľvek konanie. Niektoré normatívne texty regulujú správanie cestujúcich v bratislavskej mestskej hromadnej doprave, iné regulujú pracovno-právne vzťahy medzi zamestnancami a zamestnávateľmi, ďalšie sa zaoberajú trestnou činnosťou. Je tu však silná intuícia, že ak nejaký normatívny systém nezakazuje určitú činnosť, neznamená to automaticky, že ju dovoľuje. V iných kontextoch však naopak, dáva dobrý zmysel používať aj slabý pojem dovolenia ako opaku zákazu.

Pre zdôvodnenie potreby rozlišovania medzi silnými a slabými dovoľeniami si pomôžem Svobodovým príkladom: Štandardne sa v deontickej logike predpokladá, že dovoľené je čokoľvek, čo nie je zakázané. Lenže potom by bola napr. pravda, že cestovný poriadok bratislavskej mestskej hromadnej dopravy dovoľuje vraždenie neposlušných detí (keďže to nezakazuje). Preto sa zdá celkom rozumné rozlišovať medzi tým, či niečo bolo v skutočnosti (explicitne) dovoľené, alebo či to iba nebolo zakázané. Rozlíšenie implicitných a explicitných deontických modalít umožňuje (takmer automaticky) aj rozlíšenie silných a slabých dovoľení.

4 Záver

V tejto práci som sa usilovala ukázať, že rozlíšenie medzi implicitnými a explicitnými deontickými modalitami je užitočné v kontexte právneho diskurzu. Zároveň som sa usilovala toto rozlíšenie čo možno najmenej teoreticky zatiaľčiť, a to tak, že som ho neobmedzila na konkrétny logický systém. Pre použitie rozlíšenia je postačujúce použitie hyperintenzionálnej logiky, akou je napr. už spomínaná TIL. Zároveň tu však pripúšťam možnosť zavedenia tohto rozlíšenia v logike, ktorá nie je hyperintenzionálna (aj keď zrejme za cenu určitých teoretických nevýhod).

Použitá literatura

- DRETSKE, Fred. *Epistemic Operators*. Journal of Philosophy, 1970, roč. 67, č. 24, s. 1007-1023. ISSN 1939-8549.
- DUŽÍ, Marie, MATERNA, Pavel. *Propositional attitudes revised*. CHILDERS, Timothy a kol. *The LOGICA Yearbook 2000*, Praha: FILOSOFIA, 2001, 216 s. ISBN 80-7007-149-4.
- DUŽÍ, Marie, JESPERSEN, Bjorn, MATERNA, Pavel. *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Berlin: Springer series Logic, Epistemology, and the Unity of Science 17, 2010, 550 s. ISBN 978-9048188116.
- DUŽÍ, Marie, MATERNA, Pavel. *TIL jako procedurální logika (Průvodce zřídavého čtenáře Transparentní intensionální logikou)*. Bratislava: Aleph, 2012. 412 s. ISBN 978-80-89491-08-7.
- FORRESTER, James William. *Gentle Murder, or the Adverbial Samaritan*. The Journal of Philosophy, 1984, roč. 81, č. 4, s. 193-197. ISSN 1939-8549.
- GLAVANIČOVÁ, Daniela. *K analýze deontických modalit v Transparentnej intenzionálnej logike*. Organon F, 2015, roč. 22, č. 2, s. 209-226. ISSN 1335-0668.
- CHISHOLM, Roderick Milton. *Contrary-to-duty Imperatives and Deontic Logic*. Analysis, 1963, roč. 24, č. 2, s. 33-36. ISSN 1467-8284.
- LEVESQUE, Hector. *A Logic of Implicit and Explicit Belief*. BRACHMAN, Ronald. *Proceedings of the National Conference on Artificial Intelligence*. Cambridge: AAAI Press/MIT Press, 198, 386 s. ISBN 978-0-262-51053-0.
- PRIOR, Arthur Norman. *The Paradoxes of Derived Obligation*. Mind, 1954, roč. 63, č. 249, s. 64-65. ISSN 1460-2113.
- RACLAVSKÝ, Jiří. *Jména a deskripce: logicko-sémantická zkeoumání*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2009, 396 s. ISBN 978-80-7182-277-6.
- SVOBODA, Vladimír. *Logika pro Pány, Otroky a Kibice. Filosofický průvodce světem deontické logiky*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2013. 322 s. ISBN 978-80-7007-396-4.
- TICHÝ, Pavel. *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: de Gruyter, 1988, 303 s. ISBN 3-11-011668-5.

ARGUMENTUM A CONTRARIO V PRÁVNÍ TEORII A PRAXI

*Martin Haplá**

Abstrakt

Autor ve svém příspěvku zkoumá argumentum a contrario. Nejprve rekapituluje vývoj jeho chápání v české právní vědě. Velkou pozornost věnuje zkoumání teze, že je ke správné konstrukci tohoto argumentu potřeba znát jeho teleologické pozadí. V následujících pasážích svého textu prezentuje názor, že jeho konkrétní aplikace nelze analyzovat mimo rámec celku právní argumentace, jehož jsou součástí. Jako východisko z mnohých problémů s ním spojených vidí uplatnění pragmatiké perspektivy.

Klíčová slova

Právní argumentace; interpretace; teleologické úvahy.

Úvod

Argumentum a contrario patří mezi nejčastěji užívané argumenty právní logiky.¹ Při jeho bližším zkoumání však záhy zjistíme, že různí autoři o něm mají značně odlišné představy. Velmi výrazně se liší zejména způsob, jak je tento argument pojímán v některých teoriích a jak k němu přistupuje právní praxe. Již samotné zjištění způsobu, jakým je v praxi přesně použito, přitom často

* Mgr. Martin HAPLÁ. (Katedra právní teorie. Interní doktorandské studium, Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně).

¹ Například při zadání výrazu „contrario“ do databáze judikatury Nejvyššího správního soudu ČR bylo ke dni 15. 9. 2014 nalezeno 1743 výsledků. Při zadání téhož výrazu do databáze Ústavního soudu ČR bylo k témuž dni nalezeno 1161 výsledků. Viz Právé vyhledávané: Rozhodovací činnost / Rozhodnutí správních soudů. *Nejvyšší správní soud* [online]. Nejvyšší správní soud, © 2003 až 2010 [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.nssoud.cz/main0col.aspx?cls=JudikaturaBasicSearch&pageSource=0> NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu České republiky. *Ústavní soud České republiky* [online]. Ústavní soud České republiky, © 2006 [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné z: <http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx> Samo použití výrazu „contrario“ sice ještě nemusí automaticky znamenat, že je též (správným způsobem) použito argumentum a contrario, nicméně i tak uváděná četnost dokazuje přinejmenším vliv a určitou obezřetnost s tímto pojmem.

bývá velmi obtížné. Slovy Michala Šejvly to vyžaduje „*velké interpretační úsilí, které také vůbec nemusí být úspěšné.*“² Není proto překvapivé, že se v posledních letech dostaly do popředí zejména názory, které zdůrazňují jeho převládající rétorický charakter a závislost na teleologických úvahách. Účelem tohoto příspěvku je proto pokusit se uchopit právě ono teleologické pozadí tohoto argumentu a zamyslet se alespoň ve vší stručnosti nad tím, zda by v jeho rámci bylo možné (nebo vhodné) formulovat nějaká pravidla relevantní pro jeho konstrukci.

1 Argumentum a contrario a jeho chápání v české právní vědě

Viktor Knapp a Aleš Gerloch dávají argumentum a contrario do souvislosti se zákonem vyloučení třetího³ a jeho podstatu spatřují v tom, že tvrzením jednoho se vylučuje druhé.⁴ Jak však sami záhy dodávají: „*nestačí o něčem něco tvrdit, nýbrž je nezbytné, aby to, co se o něčem tvrdí, se tvrdilo výlučně o něm.*“⁵ Ve svém výkladu řadí tito autoři zmiňovaný argument pod argumentum per eliminationem (důkaz vyloučením),⁶ přičemž vysvětlují, že někdy se tyto výrazy užívají jako synonyma, zatímco jindy jako sice velmi podobné, ale přesto rozdílné pojmy – v takovém případě spočívá argumentum a contrario v existenci dvou prvků, z nichž se tvrzením jednoho vylučuje druhý, a argumentum per eliminationem v existenci více prvků, ze kterých se tvrzením jednoho nebo několika z nich vylučují prvky ostatní.⁷

Tato zdánlivě jednoduchá a na první pohled i postačující charakteristika⁸ se však může povážlivě zproblematizovat, začneme-li ji zkoumat důkladněji.

² ŠEJVL, Michal. Použití „a contrario“ v rozsudcích Evropského soudu pro lidská práva. In: BRZOBOHATÁ, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika – minulost a perspektivy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 53-69. ISBN 80-210-3797-0. S. 60.

³ KNAPP, Viktor, GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. 3. aktualizované vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 230 s. ISBN 80-86432-02-5. S. 213. Dále viz rovněž KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1. S. 171.

⁴ KNAPP, Viktor, GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. 3. aktualizované vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 230 s. ISBN 80-86432-02-5. S. 213.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž. S. 212-220.

⁷ Tamtéž. S. 213.

⁸ Stran samotného vymezení pojmu argumentum a contrarium ještě srovnaj ŠPIRUDA, Antonín. Argumentum a contrario v normativní logice. In: BRZOBOHATÁ, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika – minulost a perspektivy III a IV*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 118-125. ISBN 9788021050655. S. 119.

Na některé její rozporuplné rysy upozorňuje například Tomáš Sobek,⁹ který se staví kriticky k myšlence, že zákon vyloučení třetího představuje základ argumentu a *contrario*. Tento autor rozebírá některé konkrétní příklady a dospívá k názoru, že: „*Podstata Knappova a contrario argumentu nespočívá ve vyloučení třetí možnosti, ale v tom, že pouze něco má nějaký právní režim, a z toho odvozujeme, že všechno ostatní ho nemá.*“¹⁰ Sobek dále rozvíjí i úvahy o tom, jak chápat, že právní předpis něco výslovně stanoví, například o entitě A. Podle jeho názoru jsou zde možné dva způsoby: Za prvé, že se ono ustanovení vztahuje *vyjádřeně* k entitě A a je tudíž možné o ostatních entitách učinit závěr za pomoci úvahy a *contrario*. Za druhé, že bylo sice něco stanoveno o entitě A, avšak o ostatních entitách zákon mlčí a tedy dovozovat, že o nich ono zmiňované „něco“ automaticky neplatí, je chybné. Argumentum a *contrario* tak stojí na předpokladu, že zákonodárce neuvedl některé okolnosti záměrně, což je teze, která však nemusí platit v každém případě.¹¹ Právě onen možný dvojí přístup otvírá prostor pro teleologické úvahy v pozadí, o kterých podle rozebíraného autora právníci většinou mlčí, protože je považují za samozřejmé.¹²

Tomáš Sobek nakonec proklamuje názor, že tzv. specifické argumenty právní logiky zpravidla neodráží nějakou vědeckou metodologii právní argumentace, ale mají spíše rétorický charakter¹³ a uzavírá své úvahy tvrzením, že argumentum a *contrario* není možné vysvětlit jen za pomoci nějaké logické mechaniky odvozování, nýbrž jeho použití předpokládá „*rozmanitě, často zamítní úvahy zaměřené na určité principy, hodnoty a fakty na pozadí zákona.*“¹⁴ Tyto závěry přitom nezůstávají ojedinelými. Jejich podání ústy mnoha zahraničních autorit dobře shrnuje v jednom ze svých textů Michal Šejvl.¹⁵ Stejně tak skutečnost, že využití logiky v právu je dosti omezené a že ve většině

⁹ Kromě odkazů uváděných v následujících poznámkách pod čarou srovnej též v zásadě podobné pasáže v publikaci SOBEK, Tomáš. *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva, 2008, 330 s. ISBN 978-80-904024-5-4. S. 133-142.

¹⁰ SOBEK, Tomáš. O povaze právní argumentace. *Právník*. 2007, roč. 144, č. 7, s. 713-728. ISSN 0231-6625. S. 720.

¹¹ Srovnej tamtéž. S. 721.

¹² Tamtéž. S. 720.

¹³ Tamtéž. S. 718.

¹⁴ Tamtéž. S. 728.

¹⁵ Viz ŠEJVL, Michal. Použití „a contrario“ v rozsudcích Evropského soudu pro lidská práva. In: BRZOBOHATÁ, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika-minulost a perspektivy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 53-69. ISBN 80-210-3797-0. S. 53-54.

právních aplikací se užívají spíše rétorické zásady, konstatuje i Jan Štěpán¹⁶ a význam teleologických úvah pro argumentum a contrario v posledních letech zdůraznil také Lukáš Hlouch.¹⁷ Jedná se tudíž o stanovisko, které je v současné době odbornou komunitou poměrně široce sdíleno.

Jmenovitě v pracích Lukáše Hloucha se můžeme setkat i se zajímavým tvrzením, že argumentum a contrario lze považovat za logický opak analogie, protože „*přikazuje dovést interpretační závěr z opaku*“.¹⁸ Tentýž autor dále uvádí, že neexistuje univerzální pravidlo, podle něhož by šlo určit, kdy použít argumentum a contrario a kdy argumentum per analogiam. Proto podle jeho názoru tyto způsoby argumentace rozhraničuje zpravidla teleologická úvaha o tom, zda měl zákonodárce na mysli, že jen A má mít nějaký právní režim a non A již nikoliv.¹⁹ Nejen v tomto kontextu jsou pak pozoruhodné i některé postřehy Michala Šejvly učiněné v souvislosti s jeho zkoumáním judikatury ESLP. Jak sám autor například uvádí: „*A contrario tak můžeme chápat jako prostředek dialogu mezi Soudem a jeho vlastní minulostí. Rozlišováním se snaží vylučovat analogie se svými dřívějšími rozhodnutími na určitých úrovních faktů či jejich právních kvalifikací, a naopak – retrospektivně – navazuje vztahy s dříve irrelevantními fakty a jejich právními kvalifikacemi na jiných úrovních.*“²⁰

Postoj české právní vědy k argumentum a contrario tak může být shrnut následujícím způsobem: Právní teoretici zkoumající tuto problematiku se v zásadě nesnaží konstruovat nějaký logicky správný a contrario argument, ale spíše analyzují jeho skutečný způsob použití v právní praxi. V té má však mnohem častěji rétorický charakter, přičemž jako klíčové se pro jeho pochopení jeví nejrůznější teleologické úvahy, které se nachází v jeho pozadí.²¹

¹⁶ ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a právo*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2011, 183 s. ISBN 978-80-7400-373-8. S. 194.

¹⁷ HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 348 s. ISBN 9788073803032. S. 309.

¹⁸ Tamtéž. S. 144.

¹⁹ Tamtéž. S. 146.

²⁰ ŠEJVL, Michal. Použití „a contrario“ v rozsudcích Evropského soudu pro lidská práva. In: BRZOBOHATA, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika-minulost a perspektivy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 53-69. ISBN 80-210-3797-0. S. 63.

²¹ Popsaný náhled může vést (kromě v tomto textu dále nastíněných problémů) i k nastolení otázky, zda je argumentum a contrario v právní praxi opravdu argumentem, u něhož z daných předpokladů vyzovujeme závěr, zda není spíše jen jakousi figurou, se kterou se právníci vytasí, aby snáze obhájili svůj závěr, k němuž ve skutečnosti dospěli úplně jinými cestami. Nakonec, v obecnější rovině se lze i ptát, zda není použití jakéhokoliv argumentu nebo metody vždy jen rétorickou figurou.

2 Teleologické úvahy, argumentum a contrario a jeho místo v právní argumentaci

Hlavním problémem úvahy a *contrario* je, jak se zdá, že ji není možné použít automaticky, že je třeba mít po ruce další argumenty, aby bylo možno vyjasnit otázku, jaký právní režim mají entity, o nichž zákon nic výslovně nestanoví. Je tedy nutné nějakým způsobem identifikovat, kdy jsou splněny výchozí podmínky, za kterých je možné tento úsudek aplikovat. Současná právní věda vnímá jako adekvátní prostředek k vyřešení těchto potíží teleologické úvahy. Není to však zjednodušující pojetí, až příliš ovlivněné popularitou, které se teleologický způsob argumentace v posledních letech těší? Nebylo by možné v tomto kontextu uplatnit alespoň někdy i různé prvky systematického nebo jazykového výkladu? Osobně bych se přikláněl k tomu, že pro správné použití *argumentum a contrario* je především třeba vyjasnit význam právní úpravy, ke které se vztahuje. Porozumět jejímu účelu a argumentovat jím je přitom jen jeden, jakkoliv možná ten nejvhodnější a nejčastější, ze způsobů, jak se k tomuto vyjasnění dobrat. To je poznatek, který se nemusí týkat výlučně jen tohoto argumentu, ale je možné jej vztáhnout i na argumenty další, například *argumentum per eliminationem*. Pro něj je přece víc než důležité rozpoznat, zda je výčet, s nímž pracuje taxativní, či demonstrativní. Lze si snadno představit, že ve většině případů budou pro toto rozpoznání důležitější jazykové nebo systematické argumenty, než teleologické.

Pokusme se právě uvedené demonstrovat například na argumentu a *contrario*, který použil Ústavní soud ve svém známém usnesení, kterým zastavil řízení o ústavní žalobě Senátu proti prezidentu republiky.²² V jeho 36. bodě z ustanovení znějícího „*Okolnost, že se prezident republiky po zahájení řízení vzdal svého úřadu, není důvodem k zastavení řízení.*“²³ a *contrario* dovodil, že z jiného než z tohoto důvodu nelze v ústavní žalobě pokračovat poté, co žalovaná osoba již nezastává zmiňovaný úřad. K takto konstruovanému argumentu

²² Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 17/13. NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu České republiky. *Ústavní soud České republiky* [online]. Ústavní soud České republiky, © 2006 [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-17-13_1.

²³ § 98 odst. 3 zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění účinném do 7. 3. 2013. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 9. 2014].

a *contrario* se však ve svém odlišném stanovisku k tomuto usnesení kriticky vyjádřila soudkyně Ivana Janů. Podle jejího názoru má toto uvedení jednoho případu, kdy se řízení nezastavuje, demonstrativní a nikoliv taxativní charakter. Svůj závěr přitom opřela o argument, že „*procesních a faktických situací, kdy se řízení nezastavuje, může být nekonečně mnoho, přičemž jejich výčet v textu předpisu není možný*“.²⁴ Takový úsudek můžeme jen sotva považovat za nějakou formu argumentace účelem, naopak spíše připomíná argumentum *reductione ad absurdum*. Ústavní soud tedy svou úvahu a *contrario* ani nijak nerozvíjel a neodůvodňoval, zatímco Ivana Janů opírala svůj závěr o jeho nepřijatelnosti ve skutečnosti o jiný druh logického úsudku.

Podle mého soudu jsou mnohé problémy, které byly právě naznačeny, výrazně ovlivněny prizmatem, jímž na právní argumentaci nahlížíme. Když totiž užíváme nějakých forem výkladu, nějakých argumentů, vždy se můžeme zeptat, proč jsme použili právě jich a hledat pro naši volbu nějaké zdůvodnění, nějaký další argument, nějaké další pravidlo. A pak ještě pravidlo pro uplatnění tohoto pravidla a takto dále až ad infinitivum. Snažíme-li se tedy uchopit argumentum a *contrario* v kontextu soudního rozhodnutí (resp. právního textu všeobecně), ve kterém se vyskytuje, nemůžeme jej nikdy chápat izolovaně, ale vždy v celku předkládané právní argumentace. V jejím rámci nikdy nestojí jednotlivé právní argumenty samy o sobě, ale často se vzájemně podpírají, odkazují jeden na druhý. V takovém světle je ovšem velmi obtížné rozlišovat a třídit jednotlivé druhy právních výkladů, protože jejich hranice se odkrývají jako velmi neostře. Logický výklad tak nezdědka předpokládá teleologický a ten dále výklad jazykový. Jakákoliv jejich klasifikace potom vyznívá spíše jen jako pedagogická pomůcka, jako určitý orientační nástroj, nikoliv však jako jejich vyčerpávající popis.

Takový náhled na právní argumentaci ovšem nastoluje otázku, jaké požadavky máme klást na argumentační strukturu různých právních textů, zejména soudních rozhodnutí. Domnívám se, že se jen obtížně můžeme dovolávat nějakého objektivního, absolutně platného kritéria, o něž bychom

²⁴ Odlišné stanovisko soudkyně Ivany Janů. Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 17/13. NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu České republiky. *Ústavní soud České republiky* [online]. Ústavní soud České republiky, © 2006 [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-17-13_1.

se mohli při posuzování přesvědčivosti naší argumentace a jejich konečných důvodů opřít. Nanejvýš se můžeme pokusit identifikovat pouze jakousi „poslední argumentaci“, tak jako se Richard Rorty snaží identifikovat poslední slovník.²⁵ Jinak řečeno – můžeme se pokusit identifikovat soubor argumentů, jejichž použití a argumentační sílu již nejsme schopni odůvodnit žádným dalším nekruhovým zdůvodněním. To nás samozřejmě staví do poměrně nejisté pozice, avšak je třeba přihlídnout k tomu, že byť v jejím rámci postrádá naše argumentace nějakou objektivní oporu, stále jí vždy zůstávají konkrétní vazby – každé soudní rozhodnutí je psáno v nějaké situaci, pro někoho. Nikdy tudíž nemůže být naprosto libovolné, vždy může disponovat nějakými, třebaže relativními, vodítky.

3 Formulace dalších pravidel pro konstrukci úvahy a *contrario*

Druhou zásadní otázkou probíranou v tomto pojednání je, zda můžeme (nebo bychom měli) v rámci teleologického nebo onoho ještě širěji chápaného pozadí argumentu a *contrario* ustavit nějaké pravidlo, které by nám poskytlo vodítko pro jeho uplatnění. V obecné rovině můžeme říct, že každé zavedení pravidla vede k redukcí otevřenosti rozhodování, čímž upevňuje právní a společenskou jistotu, ale zároveň zvyšuje riziko možné nespravedlnosti, obzvlášť když se objeví nová situace, kterou původně zkonstruované pravidlo nebralo dostatečně v úvahu. Jakékoliv ustanovování pravidel (i neformálních) zároveň obnáší velkou odpovědnost, protože téměř vždy je tu možnost, že takové pravidlo časem přeroste ve fakticky závazné (ostatně i dnes právní řád mnoho interpretačních pravidel a zásad nikde neupravuje a nezakotvuje, ačkoliv se jimi všichni právníci řídí a vnímají to jako svou povinnost).

Z výše nastíněného náhledu, který vnímá argumentaci jako svého druhu nekončící proces, vyplývá, že ani žádný definitivní soubor pravidel, kterými bychom se mohli při interpretování práva řídit, není možné formulovat. Jako rozumné se jeví pouze takové formulování pravidel, které reaguje na případnou legitimizační nouzi soudního rozhodování. Otázka proto ve skutečnosti

²⁵ Srovnej RORTY, Richard. *Nahodilost, ironie, solidarita*. Vyd. 1. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996, xv, 227 s. ISBN 80-86039-14-5. S. 81.

zní, zda jsme v současné době v situaci, kdy by se používání a *contrario* úvah v soudních rozhodnutíchjevilo jako široce neospravedlnitelné a jako takové vyžadovalo poskytnutí dalších legitimizačních důvodů. Ovšemže je těžké zde poskytnout jednoznačnou odpověď, ale spíše bych se přikláněl k tomu, že tato situace zatím ještě nenastala, respektive ne v takové míře, aby ospravedlnila možná rizika, která s sebou vytváření nových pravidel nese. Domnívám se, že případné nesprávné používání právní argumentace lze dobře reflektovat i prostřednictvím odlišných stanovisek, jak tomu bylo v případě usnesení o řízení o ústavní žalobě Senátu proti prezidentu republiky.

Závěr

Na úplný závěr cítím potřebu zdůraznit, že veškeré výše nastíněné myšlenky mají mít spíše inspirativní charakter a jako takové si rozhodně nečiní nárok na úplnost a naprostou přesnost. V rámci dalších úvah o *argumentum a contrario* je podle mého soudu na prvním místě třeba správně identifikovat, v jakém kontextu se mu snažíme porozumět. Názory, že je pro tento argument nejvíce relevantní jeho teleologické pozadí vyplynuly hlavně z reflexe právní praxe, z toho, jak právníci tento způsob argumentace skutečně používají. Dávám však k úvaze, zda jej v takovém případě není vhodnější uchopit na ještě širším základě, který by právní argumentaci pojímal jako propojený celek, jenž lze adekvátně pojmut pouze v kontextu konkrétního právního textu. K případnému formulování dalších pravidel pro konstrukci a *contrario* úvah bych se přitom však stavěl s velkou opatrností. Svě stručné pojednání bych nakonec rád uzavřel obecným tvrzením, že pro další úspěšný a společensky přínosný rozvoj právní argumentace je třeba nalézt zejména odpovídající vztah mezi právní praxí a její teoretickou reflexí.

Použitá literatura

- HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 348 s. ISBN 9788073803032.
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1.

- KNAPP, Viktor, GERLOCH, Aleš. *Logika v právním myšlení*. 3. aktualizované vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 230 s. ISBN 80-86432-02-5.
- RORTY, Richard. *Nabodilost, ironie, solidarita*. Vyd. 1. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996, xv, 227 s. ISBN 80-86039-14-5. S.
- SOBEK, Tomáš. *Argumenty teorie práva*. Praha: Ústav státu a práva, 2008, 330 s. ISBN 978-80-904024-5-4.
- SOBEK, Tomáš. O povaze právní argumentace. *Právník*. 2007, roč. 144, č. 7, s. 713-728. ISSN 0231-6625.
- ŠEJVL, Michal. Použití „a contrario“ v rozsudcích Evropského soudu pro lidská práva. In: BRZOBOHATÁ, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika-minulost a perspektivy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 53-69. ISBN 80-210-3797-0.
- ŠPIRUDA, Antonín. Argumentum a contrario v normativní logice. In: BRZOBOHATÁ, Karin (eds.). *České právní myšlení a logika-minulost a perspektivy III a IV*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 118-125. ISBN 9788021050655.
- ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a právo*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2011, 183 s. ISBN 978-80-7400-373-8.

Použité právní předpisy a judikatura

- Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění účinném do 7. 3. 2013. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 9. 2014].
- Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 17/13. NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu České republiky. *Ústavní soud České republiky* [online]. Ústavní soud České republiky, © 2006 [cit. 15. 9. 2014]. Dostupné z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-17-13_1

PODNĚTY Z VÝUKY LOGIKY PRO PRÁVNÍKY NA PRÁVNICKÉ FAKULTĚ MU V BRNĚ

(Pravidla korektní práce s argumentem „reductio ad absurdum“ v právu)

*Karin Brzobohatá**

Abstrakt

Príspevek je venovaný problematice logického argumentu „*reductio ad absurdum*“. Autorka sa venuje nejen teoretickému popisu tohoto argumentu, ale i dôvodům, pro které je tento argument v současnosti poměrně často vyžíván v argumentaci soudních rozhodnutí (například Ústavního soudu České republiky). Autorka se soustředí na specifické používání toto logického argumentu v právu a upozorňuje na rizika jeho případného zneužití. Autorka považuje argument „*reductio ad absurdum*“ za důležitý logický prostředek, jak dosáhnout právního rozhodnutí v náročných právních případech.

Klíčová slova

Argument „ad absurdum“; argumenty v právu; realizace práva, „reductio ad absurdum“.

1 Logické argumenty: hodnotově neutrální prostředek interpretace práva, nebo prostředek právního pragmatismu?

Z naší víceleté zkušenosti s výukou povinně volitelného předmětu Logika pro právníky pro studenty Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně vyplývá, že studenti projevují zvýšený zájem o logickou problematiku právních argumentů. Otázky studentů vzbuzuje především proces odůvodňování individuálních právních aktů prostřednictvím logických argumentů. Jak je patrné z níže uvedených praktických příkladů, poměrně nevýjimečně je soudními institucemi využíván jeden z takzvaných specifických argumentů právní logiky: „*reductio ad absurdum*“.¹ Tyto skutečnosti nás podnítily k úvahám, obsaženým v následujícím textu.

* JUDr. Karin BRZOBOHATÁ, Ph.D. (Katedra právní teorie. Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně).

¹ Blíže například doktrinální text: KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028. S. 173.

Individuální právní akt je aktem, ve kterém se setkávají dvě různé věci: tento akt jednak vzniká na základě bezvýjimečné vázanosti obecnými dispozicemi platného práva, zároveň však musí reagovat na konkrétní právní situaci. Spojení těchto dvou skutečností určuje složitost formální (i neformální práce) s prostředky rozhodování v právních věcech (s takzvanými „de lege lata“ argumenty).² Odbornou povinností institucí (respektive subjektů), rozhodujících v jednotlivých právních případech, je využít všechny racionální prostředky, umožňující poznat širší právní kontext.³ S velmi propracovanými prostředky právní argumentace se můžeme setkat především u náročných právních případů,⁴ jejichž „konvenční“ posouzení by mohlo přinést hodnotově rozporuplný výsledek. S posuzováním takových případů se setkáváme v rozhodnutích vyšších (respektive specifických) soudních institucí (Nejvyššího soudu České republiky, Nejvyššího správního soudu, Ústavního soudu České republiky) nezřídka. V tomto textu pracujeme s tezí, že právě při rozhodování náročných právních případů má své důležité místo argument „*reductione ad absurdum*“.

Praktický příklad:

Pokud je v právu korektně skládán argument „reductione ad absurdum“, jeho součástí musí být výhradně tvrzení, která jsou v souladu s „normativní realitou“. Dobrou demonstrací tohoto tvrzení je následující příklad z rozhodnutí Ústavního soudu.⁵ Je správné dostávat lůžko a stravu v době hospitalizace zadarmo? Vždyť pobyt v hotelu také zahrnuje lůžko a stravu, zdarma však poskytován není... Stačí pouhý zdravý pohled na srovnání účelu hotelových služeb a hospitalizace, abychom jednoznačně určili, že účel hotelových služeb a účel hospitalizace je zcela odlišný a že obojí vykazuje pouze vnější podobu.

V právní praxi by tento argument měl působit jako formálně správný a zároveň pragmatický prostředek, který vede k jádru právního problému.

² K této odborné klasifikaci blíže: WEINBERGER, Ota. *Argumentace v právu a politice*. Právník, roč. 133, 1994, č. 7, ISSN 0231-6625. S. 586 an.

³ Širší právní kontext chápeme jako to, co lze poznat aktivním nalézáním hodnotového rámce daného právního řádu. Lze ovšem předpokládat, že každodenní aplikační praxe obecných soudů ve většině případů nevyžaduje náročnější argumentační postupy.

⁴ K této problematice například KÚHN, Zdeněk. Základní modely soudcovské argumentace. *Právník*. roč. 140, 2001, č. 4, s. 342-368. ISSN 0231-6625.

⁵ K okolnostem rozhodování Ústavního soudu v daném případě blíže: Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2013, sp. zn. Pl.ÚS 36/11. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 31. 7. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79982&pos=1&cnt=2&typ=result>.

Nad charakterem tohoto argumentu a nad jeho místem v současné aplikaci práva se chceme zamyslet v následujícím textu.

2 Pravidla korektního použití argumentu „*reductio ad absurdum*“ v právním rozhodování

Začněme pojmoslovnou poznámkou. Samotný přívlastek „*absurdní*“ si definujeme jako něco, co je nedůvodné, protismyslné nebo nemá účinnost.⁶ Pokud se týká argumentu „*reductio ad absurdum*“, tento argument vidíme především jako argument smíšeného charakteru: jeho užití v právní praxi si vyžaduje mnohem více, než jen korektní formální práci. Právní argumentace prostřednictvím argumentu „*reductio ad absurdum*“ je jakousi „pojistkou“, která v konkrétním případě pomáhá předejít nespravedlivým důsledkům formální aplikace práva.⁷ A to především v situacích, pro jejichž rozhodnutí je žádoucí více, než jen rutinní práce s prameny daného platného práva.

Existují určitá pravidla, podle kterých poznáme korektní použití tohoto argumentu od čistě účelového? V následujícím textu se na příkladech použití předmětného argumentu pokusíme určit, co je signálem o jeho správném použití.

„54. Návrhem na zrušení poplatku za poskytování lůžkové péče se Ústavní soud již jednou zabýval v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 1/08 (č. 251/2008 Sb.; N 91/49 SbNU 273), a to v rámci posuzování ústavní konformity systému regulačních poplatků ve zdravotnictví jako celku. Návrh na zrušení poplatku - v tebejší výši 60 Kč za den hospitalizace - zamítl. Ve vztahu ke všem poplatkům shledal důvody pro zachování maximální míry zdrženlivosti při realizaci své pravomoci přistoupit ke derogačnímu rozhodnutí s tím, že předkládání nevhodnějších způsobů naplňování sociálních práv dle hlavy čtvrté Listiny je úkolem politických stran opírajících se o mandát získaný od voličů. Současně, jako podpůrný krok, provedl test rozumnosti se závěrem, že napadená úprava ob stojí ve všech jeho krocích. Ve vztahu ke nyní řešenému poplatku za hospitalizaci Ústavní soud přiblížil ke tomu, že navrhovatelé sami připustili, že jde o zpoplatnění „hotelových služeb“, tedy stanovení poplatku za nocleh a stravu v nemocnici, které nemusí vybočovat z mezí ústavnosti. V případě placení poplatku za hospitalizaci se tak evidentně nemůže jednat o bezplatnou zdravotní péči či zdravotní pomůcky ve smyslu čl. 31 Listiny, ale o souběžně poskytované jiné související služby. Jinak by - dovedeno ad absurdum - čl. 31 Listiny měl zakládat nárok na bezplatné ubytování či pobostinské služby i mimo lékařská zařízení a bez ohledu na to, zda jsou či nejsou poskytovány v souvislosti se zdravotní péčí či nikoliv.“

⁶ K pojmu „*absurdní*“ uvádí Akademický slovník cizích slov: „log. odporující logickým zákonům n. pravidlům, jež stanoví významy slov;“ In.: PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. 1. díl. Praha: Academia, 1995, 445 s. ISBN 80-200-0523-4, S. 18.

⁷ Teoretický odkaz na doktrinální základy problematiky argumentu „*reductio ad absurdum*“ je obsažen například v následujícím rozhodnutí Ústavního soudu České republiky: Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 41/02. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 22. 6. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=83 & pos=11 & cnt=13 & typ=result>.

Práce s logickým argumentem „*reductio ad absurdum*“ v právu probíhá procedurálně takto: předmětné právní tvrzení nejprve popřeme. To vede k neodpovídajícím závěrům, které odmítneme.⁸ Jako „právně nekorektní“ hodnotíme taková tvrzení, která neodpovídají právně politické podstatě upravované oblasti.⁹ Argument „*reductio ad absurdum*“ lze poměrně snadno použít k případné úpravě právního závěru tak, že při skládání argumentačního postupu účelově prohlásíme (jakoukoliv) námi podporovanou tezi za právně korektní. Tímto způsobem mohou být účelově potvrzovány právně pochybné konstrukce. Toto argumentační schéma se pak může stát prostředkem prosazení právem nepodporovaných osobních nebo institucionálních zájmů. Lze tomu zamezit? A jakým způsobem?

Především je třeba provést kontrolu všech součástí konkrétní úsudkové struktury argumentu „*reductio ad absurdum*“. Jeho jednotlivé součásti musí obsahovat tvrzení, souladná s dispozicemi platného práva. Předpokladem takové kontroly ovšem je, aby aplikující vládl hlubokou praktickou znalostí vnitrostátního práva, znalostí mezinárodněprávních souvislostí, vnitrostátní judikatury, a také souvislostí řešené věci s evropským právem.

Za druhé: od aplikujících je požadována velmi dobrá orientace v právně teoretickém pozadí řešeného právního problému. Právně teoretické doktríny, (a i tím i právně teoretická formulace zásad v jednotlivých odvětvích práva), nejsou neměnné. Právo je systém norem, který je dynamicky vytvářen lidskou vůlí a se změnou právní politiky se teoretický pohled na právní úpravu věcí může měnit. Existují relativně stabilní požadavky na tvorbu a realizaci právního řádu (v psaném kontinentálním právu je to například zásada „*ignorantia legis neminem excusat*“).¹⁰ Vedle toho jsou některé konkrétní předměty právních diskusí, jejichž doktrinární formulace (a s tím i jejich konkrétní právní úprava) podléhají změně. Příkladem může být více otázek, nově doktrinárně pojatých současným kodexem soukromého práva: nový občanský

⁸ K logické problematice argumentu „*reductio ad absurdum*“ například: WESTON, Anthony. *Argumenty (Rukověť pravidel)*. Přel. B. Švandová. 1. vydání. Brno: Pedagogická fakulta MU v Brně, 2001, S. 40.

⁹ Výklad právní věci prostřednictvím konvenčních výkladových metod někdy vede k vyvození závěrů, z nichž některý je absurdní.

¹⁰ K problematice dané zásady blíže například: HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, 439 s. ISBN 978-80-7380-458-9 (brož.), S. 180.

zákoník je postaven na respektu k vůli adresátů práva a na předpokladu vysoké aktivity a zodpovědnosti adresátů práva.¹¹ S ohledem na výše uvedené tvrdíme, že odborný právní úsudek se v každé své části musí opírat o **platnou vědeckou doktrínu**. Teoretický výklad právních pojmů musí v konkrétním případě odpovídat odbornému pohledu na danou právní věc (paradigmatu právní vědy).

Jak známo, v současné době v procesu aplikace českého vnitrostátního práva stoupá význam používání individuálních právních aktů při rozhodování v náročných případech.¹² Jak již bylo řečeno výše, „tradiční uchopení“ právně komplikovaných případů by mohlo být v rozporu s obecným požadavkem spravedlnosti. I když individuální právní akty (až na výjimky závazných rozhodnutí Ústavního soudu České republiky) nejsou pramenem českého vnitrostátního práva, spravedlivá aplikace práva se bez nich již neobejde. Při vytváření argumentu „*reductio ad absurdum*“, jehož právní význam je opírán o individuální právní akt, musí být splněna základní podmínka: použité individuální rozhodnutí musí být aktem nalézání právní jistoty. To znamená, že se musí jednat o právní akt, který lze bez hlubokých právních sporů označit jako rozhodnutí, které jednotlivý případ konfrontuje s abstraktními principy práva.

V teoretické literatuře je opakovaně zdůrazňováno, že pouhý jazykový výklad právních norem často není pro korektní aplikaci dostatečný.¹³ Je třeba zvažovat účel právní regulace, její předpokládané a žádané účinky na práva a povinnosti adresátů práva.

Zákonodárce nemůže v normativní větě vyjádřit všechny konkrétní souvislosti, které budoucí právní realita přinese. To, co je motivem právní úpravy, by ale mělo být zřejmé. Akty institucionalizovaného rozhodování v právu

¹¹ Zajímavý teoretický komentář k pojetí nového soukromoprávního kodexu například: SLÁMA, Milan. *Hledání přirozeného práva*. Edice Právo. Praha: Ústav práva a právní vědy, o. p. s., 2012, 352 s. ISBN 976-80-905247-1-2.

¹² Na tomto místě se nebudeme blíže zabývat příslušnými teoretickými poznatky o případech, které jsme obecně pro potřeby tohoto textu nazvali „náročné“. Blíže například: HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Edice MONOGRAFIE. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, 348 s. ISBN 978-80-7380-303-2, S. 211 an.

¹³ Blíže například HLOUCH, Lukáš, Právní interpretace. Kapitola 22. In.: HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, 439 s. ISBN 978-80-7380-458-9 (brož.), S. 345 an.

jsou akty významně racionální a při hledání této racionality je třeba poznat i to, jaké důsledky má mít jejich praktická aplikace. Zjistit, co je racionální z pohledu platného práva, znamená uplatnit komplexní pohled na právní situaci. Je nejen třeba formálně správně vyložit danou právní dikci, ale také zohlednit důsledky, které má uplatnění dané normativní úpravy mít. Není ale individualizace posouzení nových a nepředpokládaných případů případu nežádoucí? Není to cesta, jak ospravedlnit při aplikaci práva *svévolný* postup?¹⁴ Domníváme se, že je tomu právě naopak, protože rozhodnutí v jednotlivých případech musí sledovat komplex požadavků na úpravu daných právních věcí. Do tohoto komplexu (v náročných případech) patří mnohem více faktorů, než jen pouhé jazykové vyjádření normativní dispozice. Úsudek „*reductio ad absurdum*“, může zabránit tomu, aby „konvenční“ přístup v jednotlivém případě vedl k důsledkům, které jsou v rozporu s předpoklady zákonodárce o právní úpravě dané oblasti (právního odvětví).

3 Závěrem

V logice je absurdní to, co za absurdní stanoví přísná forma úsudku „*reductio ad absurdum*“.¹⁵ V právu bychom termín „absurdní“ nahradili termínem „odborně nekorektní“.¹⁶ Nekorektní právní závěry jsou ty, které se vzdalují základům příslušného právního odvětví.

14 Blíže například Nález Ústavního soudu ze dne 24. 8. 2015, sp. zn. I. ÚS 1265/14. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 14. 9. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79982 & pos=1 & cnt=2 & typ=result>.

15 Blíže: WESTON, Anthony. *Argumenty (Rukověť pravidel)*. Přel. B. Švandová. 1. vydání. Brno: Pedagogická fakulta MU v Brně, 2001. S. 40.

16 Dokladujme výňatkem z Nálezu Ústavního soudu, který se vztahuje k praktické výkladové otázce. Jedná se o Nález Ústavního soudu ze dne 3. 2. 2015, sp. zn. II. ÚS 2051/14. Ústavní soud [online]. Ústavní soud [cit. 22. 6. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=87130 & pos=4 & cnt=281 & typ=result>.

„33. Klíčovou (a nikoliv triviální) otázkou tak je, jaké nároky musí skutkové tvrzení splňovat, aby bylo možno označit za (ne)pravdivé. Ústavní soud totiž zdůrazňuje, že s obledem na podstatu a smysl svobody projevu a její ochrany v demokratické společnosti nelze kategorii pravdivosti vnímat maximalisticky jako požadavek na absolutní soulad s objektivním stavem reality, a to v každé situaci a v každém časovém okamžiku. Takovéto pojetí pravdy - byť je obecně jisté možné - totiž v praktické rovině nutně naráží na možnosti a meze lidského poznání (epistemologické limity). Posouzení, zda je určité skutkové tvrzení v souladu s objektivním stavem reality, totiž nemůže být s obledem na limity lidského poznání zpravidla nikdy zcela konečné; může existovat pouze větší či menší míra praktické jistoty, že tvrzení v takovém smyslu pravdivé je. Pakliže je z povahy věci obtížné až nemožné určit, zda je určité skutkové tvrzení v souladu s objektivním stavem reality, bylo by absurdní vyžadovat po jednotlivcích, aby jimi pronášené výroky kritérium absolutní a objektivní pravdivosti vždy splňovaly.

Argument „*reductio ad absurdum*“ má své místo v procesu právní aplikace tam, kde je řešena nějaká nejasnost, nějaký konflikt dvou a více možných odborných výkladů.¹⁷ V tom spočívá jeho výjimečné postavení mezi argumenty v právní praxi, i když všechny jsou cestou k řešení problémů (psychologie tyto cesty nazývá myšlenkové operace).¹⁸

Používání argumentu „*reductio ad absurdum*“ má podle našeho názoru dvě významné funkce: **kultivační** a **konsolidační**. „Konsoliduje“ v nezvyklých případech složitou právní realitu tím, co platné právo předpokládá. „Kultivuje“ právní prostředí tím, že zamezuje nežádoucím důsledkům formální právní aplikace. Výklad právních problémů se musí řídit právně politickými záměry tvůrce práva. Nově jsou ale „otevřeny dveře“ diskusím o právních problémech, mnohosti právních postojů. Právníkům je k dispozici prostor pro profesionální výzvy. Podle mých zkušeností vzbuzuje teoretická látka popisovaného právního argumentu při výuce právně logické látky zájem studentů. Snažila jsem se v tomto textu vyjádřit, že je tomu tak právem.

Použitá literatura

HARVÁNEK, Jaromír a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, 439 s. ISBN 978-80-7380-458-9 (brož.).

HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Edice MONOGRAFIE. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, 348 s. ISBN 978-80-7380-303-2.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028.

34. Naznačená «maximalistická» interpretace pojmu pravdivosti by mohla k obdobně absurdním a nežádoucím důsledkům vést právě v kontextu sporů o ochranu osobnosti. Všecker výroky, které lidé v každodenním životě pronášejí, jsou totiž založeny na informacích, které jsou jim k dispozici, tj. které mohly získat v rámci svého poznání, a jsou výrazně ovlivněny i řadou faktorů dalších (jejich inteligencí, vzděláním, hodnotovým nastavením, sociálním prostředím apod.). Pokud by si jednotlivec musel před pronesením skutkového výroku být zcela jistý tím, že je bez jakýchkoliv myslitelných pochybností v absolutním souladu s objektivním stavem reality, měl by zřejmě - přísně vzato - v mnoha životních situacích raději pouze mlčet.“

¹⁷ Jsem přesvědčena, že právě argument „*reductio ad absurdum*“ je jedním z prostředků, jak naplnit legitimní očekávání adresátů práva, že budou odpovídajícím způsobem právně kvalifikovány jejich spory i v případech, že jsou nad míru komplikované.

¹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. Úvod do psychologie. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy. 2009, 122 s. ISBN 80-85864-17-7, s. 86 an.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. 1. díl. Praha: Academia, 1995, 445 s. ISBN 80-200-0523-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Úvod do psychologie*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy, 2009, 122 s. ISBN 80-85864-17-7.

WESTON, Anthony. *Argumenty (Rukověť pravidel)*. Přeložila B. Švandová. Brno: Pedagogická fakulta MU v Brně, 2001, 70 s., bez ISBN.

Články

KÚHN, Zdeněk. Základní modely soudcovské argumentace. *Právník*, roč. 144, 2001, č. 4, s. 342-368. ISSN 0231-6625.

WEINBERGER, Ota. Argumentace v právu a politice. *Právník*, roč. 133, 1994, č. 7, s. 577-589. ISSN 0231-6625.

Elektronické zdroje

Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 41/02. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 22. 6. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=83 & pos=11 & cnt=13 & typ=result>.

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 31. 7. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79982 & pos=1 & cnt=2 & typ=result>.

Nález Ústavního soudu ze dne 24. 8. 2015, sp. zn. I. ÚS 1265/14. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 14. 9. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79982 & pos=1 & cnt=2 & typ=result>.

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 2. 2015, sp. zn. II. ÚS 2051/14. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud [cit. 22. 6. 2015]. Dostupný z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=87130 & pos=4 & cnt=281 & typ=result>.

SLOVO ODBORNÉHO MODERÁTORA AKCE

NEFORMÁLNÍ LOGIKA A PRÁVNÍ ARGUMENTACE

Jan Štěpán*

Abstrakt

Text je věnován teoretickým otázkám užití neformální logiky v procesu právní aplikace. Autor upozorňuje na specifika zacházení s některými argumenty, hojně se vyskytujícími v právní praxi. Na příkladech věnuje pozornost například argumentu autoritou, argumentu a simili, argumentu a contrario, argumentu a fortiori a argumentu a maiori ad minus.

Klíčová slova

Neklasická logika; zrušitelné usuzování; pravděpodobnostní úsudky.

Prosazování neformální logiky je tendence vyskytnuvší se ve školské politice USA v sedmdesátých letech 20. století. Cílem bylo pozvednout tzv. kritické myšlení zejména v humanitních a sociálních vědách. Zda se to opravdu povedlo, je přinejmenším sporné, protože problém není ani tak ve způsobu myšlení, jako spíše v tematice. Úderný protipříklad spáchal Alan Sokal svým článkem „Transgresivní hermeneutika kvantové gravitace“¹. Ač použil k rozvíjení svých tezí přísně deduktivních postupů, byly právě ty teze zcela prázdné, a přesto byl článek redakcí přijat, otištěn a po odhalení dokonce obhajován. Sokal přitom vědomě a záměrně použil teze, které jsou dokladem nekritického myšlení. Tudíž kritické myšlení nijak nesouvisí s logikou ať formální či neformální. Logiku bez adjektiva lze použít na výchozí teze, které jsou mimologické. A je v silách logiky odhalit, zda jsou ty teze rozvíjeny

* Profesor PhDr. RNDr. Jan Štěpán, CSc. (Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci).

¹ SOKAL, Alan D. *Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*. Social Text. Spring/Summer 1996, vol. 14, no. 46-47, s. 217-252. ISSN 0164-2472.

konzistentně a konsekventně. Pokud jsou ale výchozími tezemi nesmysly, což logika neodhalí a když je na ně navíc korektně aplikována, pak výsledky budou též kvality.

Obdobný problém se vyskytuje s takovými zvenčí oktrojovanými ideály jako je politická korektnost, „citlivým“ přejmenováním věcí vylučuje pravdivé vypovídání o nich, multikulturalismus, který možná někdy někde omezeně fungoval, ale v současnosti nefunguje nikde, a pozitivní diskriminace, která je flagrantním popřením rovnoprávnosti. Tyto jevy spolu souvisejí a brání svobodnému bádání² zejména v sociálních, ale i v humanitních vědách, protože zavádějí tabuová témata, o nichž sice lze psát, ale jedině v ideologicky správném duchu, což prakticky vylučuje, aby se o nich psalo pravdivě.³

Neformální logika je souhrnem argumentů, které jsou z větší části rétorické⁴ a jejich kritice se věnoval již Aristotelés ve svém díle „O sofistických důkazech“⁵. Některé z nich sice lze transformovat do deduktivní polohy, ale nikoliv všechny a vždy. V přirozeném právu jsou beze studu – zejména v soudních procesech využívány prakticky všechny. Pěknou ukázkou poskytuje zhuštěné filmové zpracování tzv. opičího procesu pod názvem „Kdo seje vítr“⁶. V pozitivním právu je využití mnohem omezenější a navíc se jedná o argumenty, které lze do jisté míry převést nějakým doplněním na logicky platné úsudky.

Když budeme chápat pravidlo jako podmínkovou větu, případ jako podmínující větu a výsledek jako podmíněnou větu – obojí jako součásti pravidla, pak zjednodušené schéma dedukce je *pravidlo* a *případ*, odtud *výsledek*, přičemž pravidlo by zpravidla měl být obecný (uvozený obecným kvantifikátorem) výrok uvedené struktury.

Za pravděpodobnostní úsudek se (právem) považuje abdukce či redukce, jejíž schéma je *pravidlo* a *výsledek*, odtud *případ*, je to většinou usuzování

² Zákon č. 111/1998 Sb., zákon o vysokých školách, § 4 odst. a).

³ Třebas nemají explicitní zákonnou oporu, vznikly desítky tzv. neziskových organizací, které je prosazují a přitom parazitují na veřejných financích, aniž by přinesly jediný hmatatelný výsledek.

⁴ Pokud bychom se zabývali otázkou, zda rozlišovat mezi rétorikou a eristikou, v tomto kontextu by bylo rozlišováním mezi teorií a praxí. Speciálně v právní praxi by mělo jít vždy o eristiku.

⁵ ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*. Praha: Academia, 1978, 136 s. ISBN 509-21-826.

⁶ KRAMER, Stanley. *Inherit the Wind*. USA, 1960.

od účinku k příčině. Je-li příčin více, měl by být jejich výčet kompletní a pak by nastoupila dedukce. Svou povahou spadá tento princip zcela jistě do epistemologie a je zde možná naznačená logická kontrola. K abdukci inverzní úsudek je jinak znám jako argument *a contrario*, kdy z pravidla a negace případu se soudí na negaci výsledku – o tom podrobněji dále.

Dalším typem pravděpodobnostního úsudku je indukce, její hrubě zjednodušené scéma je

případ a výsledek, odtud *pravidlo*, což v tomto zjednodušeném tvaru je přímo tzv. neopodstatněná generalizace, tj. spadá již pod rétorické argumenty zvané fallacia – klamné úsudky. Pochopitelně první dvojice by měla být opakována jako „měření“ v počtu, který stanoví matematická statistika.

S rozvojem expertních systémů vyvstal problém tzv. zrušitelného usuzování. Platnost deduktivního úsudku se nezmění přidáním libovolné další premisy, jde o monotónnost logického usuzování. Ač schéma zrušitelného usuzování odpovídá dedukci, je problém v pravidle, které není obecným výrokem a tedy připouští výjimky. Nejpopulárnější příkladem je úsudek: *ptáci létají* a *Tweety je pták*, tudíž *Tweety létá*. Zdánlivě je vše v pořádku, přidáme-li však další premisu *Tweety je tučňák*, závěr úsudku padne.

Jako první z argumentů, které nejsou logicky podloženy si uveďme argument autoritou, který patří k vysoce frekventovaným. Používá jej každý autor odborných textů, tedy i právních a jinak se nazývá citace. Citovat je žádoucí a vyžadované, přičemž ještě žádoucnější je být citován. Odvolání na autoritu může být využito ve prospěch vlastní argumentace, ale i ke kritické argumentaci proti ní. V tomto kontextu je argument autoritou naprosto v pořádku. Naskýtá se zde i morální aspekt argumentu autoritou – v některých oborech jsou to citačně-publikační klany, což poněkud znehodnocuje tento způsob argumentace.

Argumentum a simili je založen na nějaké zdůvodněné podobnosti, přičemž nejde o analogii, kde je nutná podobnost i strukturální. Nemá charakter logického odvození, pouze vytváří interpretační odkaz, jehož užití pro předpis se musí opírat o úvahu, která bere v potaz další právní předpisy a zásady a vůbec celý kontext toho konkrétního případu.

Jestliže právní norma předpisuje oprávnění nebo závazek P subjektům nacházejícím se v situaci S, pak interpretace *a simili* říká, že atribut P se týká rovněž (pokud chybí opačný předpis) těch subjektů, které se nacházejí v situaci S', která je z určitého hlediska podobná S. První premisou takového úsudku je norma, druhou premisou je výrok konstatující podobnost s některým pojmem z první premisy a závěr je norma se substitucí provedenou na základě té podobnosti.

Např. nahrazení v dispozici normy

V restauraci je zakázáno kouřit cigarety. et *Cigareta je podobná doutníku.*
ergo *V restauraci je zakázáno kouřit doutníky.*

nebo v hypotéze normy

Dítě je dovoleno uvolnit, jestliže ho vyzvedne rodič. et *Rodič je podobný prarodiči.*
ergo *Dítě je dovoleno uvolnit, jestliže ho vyzvedne prarodič.*⁷

Podobnost je binární relace, která je reflexivní a symetrická, ale není tranzitivní. Takže postup *a simili* obecně nelze aplikovat na odvozenou normu.

Argumentum a contrario je založen na nesplnění hypotézy dané normy a odtud se soudí, že platí opak dispozice. Pokud je hypotéza a dispozice ve vztahu (kvazi)ekvivalence, potud je vše v pořádku a logika nic nenamítá. Problém nastává, je-li hypotéza výčtová a výčet není kompletní. Pokud je výčet taxativní a není splněna žádná jeho položka, pak platí opak dispozice bez výhrad. Bývá pak nazýván též *argumentum per eliminationem*. V kombinaci s argumentem *a simili* může být tento postup aplikován i na případy podobné hypotéze dané normy.

V soukromém právu *a contrario* říká, že je-li dovoleno nějaké jednání pouze za určitých podmínek, pak je toto jednání při jejich nesplnění zakázáno. A naopak: je-li jednání za stanovených podmínek zakázáno, pak je při jejich nesplnění dovoleno. Obecně tedy, pokud není hypotéza splněna, platí protikladná norma, je-li dovoleno nějaké jednání pouze za určitých podmínek, pak je toto jednání při jejich nesplnění zakázáno. Problém je zde v tom, že výčet podmínek v hypotéze musí být úplný, aby formálně logicky

⁷ ŠPIRUDA, Antonín. *Teorie právních norem*. Disertace. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2010. S. 82.

šlo o ekvivalenci mezi hypotézou a dispozicí. Pak ale musí být nesplněny všechny složky hypotézy. Např.

„Zhotovitel je dovoleno zvyšovat cenu, jestliže s tím objednatel **souhlasí**“ et „Objednatel **nesouhlasí** se zvýšením ceny“; ergo „Zhotovitel je **zakázáno** zvyšovat cenu“

Odišnou podobu má úsudek a *contrario* ve veřejném právu, kde platí pravidlo zákazu normativně indiferentního jednání (použití veřejné moci). Toto pravidlo říká, že není-li použití veřejné moci dovolené nebo přikázané, pak je takové jednání zakázané. Což se dá specifikovat pro hypotetické normy podobně jako v předchozím případě. Rozdíl oproti soukromému právu nastává v případě jednání, které je přikázané. Z podmíněného příkazu se při nesplnění podmínek neodvozuje dovolení nekonat, ale zákaz konat. Např.

Úřadu je **přikázáno** vydat rozhodnutí, jestliže **jsou splněny** podmínky k jeho vydání. et **Podmínky nejsou splněny**; ergo Úřadu je **zakázáno** vydat rozhodnutí.⁸

Argumentum a fortiori je úsudek podle síly – založený na podřazenosti nebo nadřazenosti pojmů. Má dvě formy: *argumentum a maiori ad minus* je úsudek, v němž se z normy obsahující nadřazený pojem odvozuje norma s podřazeným pojmem; *argumentum a minori ad maius* je úsudek, v němž se z normy obsahující podřazený pojem odvozuje norma s nadřazeným pojmem. Tato odvození lze provést jednak v dispozici, jednak v hypotéze. Problém je zde v tom, že pokud použitý vztah mezi pojmy není postulován normativně, např. syntetickou definicí, může jít o pouhý dohad, byť *bona fide*.

Přijatelná odvození dle argumentu *a fortiori* uvádí opět A. Špiruda⁹. Pochybné, byť korektní odvození by mohlo vypadat pro variantu *argumentum a minori ad maius* takto: Ústava České republiky uvádí „Právo volit má každý občan České republiky, který dosáhl věku 18 let.“¹⁰ Předpokládá se zde implicitně znalost uspořádání přirozených čísel. Platným odvozením bude substituce pro každé přirozené číslo větší nebo rovné osmnácti. Bude-li však to číslo příliš vysoké, ztratí pak ten výsledek na přesvědčivosti. Např. vezmeme-li v potaz biblické tvrzení o věku Metuzaléma (těž Metušelach), který měl činit 969 let¹¹. Snad dokonce bude takové odvození bezcenné.

⁸ Tamtéž. S. 78.

⁹ Tamtéž. S. 80-82.

¹⁰ Zákon č. 1/1993 Sb.-Ústava České republiky. Hlava II, článek 18, odst. 3.

¹¹ BIBLE Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost 1993. Gn 5, 27.

Pro variantu *argumentum a maiori ad minus* uvádí příklad mylného odvození K. Szymanek¹²: V Polsku je povolen prodej cigaret v krabičkách po dvaceti kusech, ale současně je zakázán prodej „kusovek“ – oproti zdánlivě zjevné interpretaci *a maiori ad minus*: „jestliže je povoleno prodávat cigarety po dvaceti kusech, pak je lze prodávat i po jedné“.

Takže argument *a fortiori*, podobně jako další právnické argumenty, nemá charakter logického odvození. Tvoří interpretační odkaz, jehož užití v daném předpise musí být opřeno o úvahu, kterou zohledňují jiné předpisy a právní zásady, okolnosti vydání předpisu, úmysl zákonodárce ap.

Protikladné nebo přinejmenším nekompatibilní výklady právních norem mají za příčinu to, že v humanitních (jakož i sociálních) vědách je v zásadě přípustná jakákoliv teze – vždy bude kontroverzní, tj. někteří ze zasvěcených se s ní ztotožní, někteří ji odmítnou a zbytku je lhostejná. Autor má leda povinnost rozvíjet své teze konzistentně a konsekventně, tedy prostřednictvím logiky a zde může být další problém, když ta použitá logika je neformální. A má-li se vylepšit rétorická argumentace dodatečnými premisami (většinou aspoň zdánlivě na logicky platný úsudek), měla by každá taková přidaná premisa minimálně splňovat princip dostatečného důvodu.

Použitá literatura

- ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*. Praha: Academia, 1978. 136 s. ISBN 509-21-826.
- BIBLE. Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 1993. Gn 5,27.
- KRAMER, Stanley. *Inherit the Wind*. USA, 1960.
- SOKAL, Alan D. *Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*. Social Text. Spring/Summer 1996, vol. 14, no. 46–47, s. 217-252. ISSN 0164-2472.
- SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace. Terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 392 s. ISBN 80-244-0699-3.
- ŠPIRUDA, Antonín. *Teorie právních norem*. Disertace. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2010.

¹² SZYMANEK, Krzysztof. *Umění argumentace. Terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0699-3. Heslo ARGUMENTUM A FORTIORI. S. 69.

Právní předpisy

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Zákon č. 111/1998 Sb., zákon o vysokých školách.

LOGIKA PRO PRÁVNÍ PRAXI

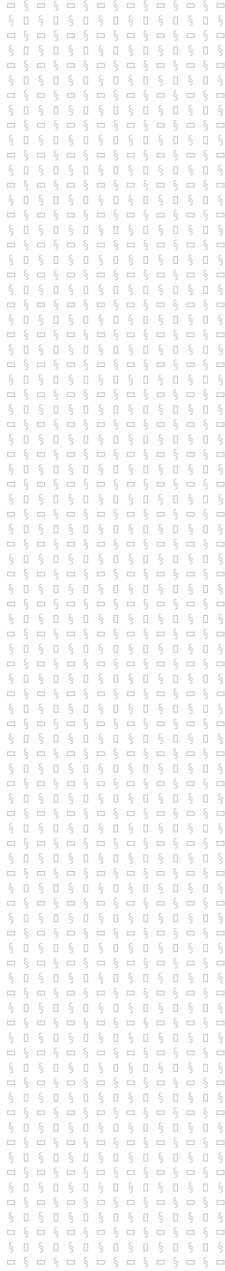
Sborník z odborného semináře

JUDr. Karin Brzobohatá, Ph.D. (ed.)

Vydala Masarykova univerzita v Brně roku 2015
Spisy Právnické fakulty MU č. 537 (řada teoretická)

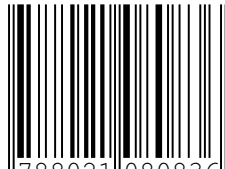
Ediční rada: J. Kotásek (předseda), J. Bejček, J. Hurdík, V. Kalvodová,
V. Kratochvíl, P. Mrkývka, R. Polčák, N. Rozehnalová

1. vydání, 2015
ISBN 978-80-210-8083-6

muni
PRESS

ISBN 978-80-210-8083-6

9 788021 080836